VIỆT CHƯƠNG
KS. NGUYỄN VIỆT THÁI

Kỹ Thuật TRỒNG & UỐN TỈA Bonsai

Nhà xuất bản
THÀNH PHỐ HỒ CHÍ MINH

VIỆT CHƯƠNG
KS. NGUYỄN VIỆT THÁI

Kỹ Thuật Trồng và Uốn Tỉa

BONSAI

NHÀ XUẤT BẢN THÀNH PHỐ HỒ CHÍ MINH

Phần Dẫn Nhập

Bonsai là loại kiểng lùn được trồng trong chậu cạn. Từ trước đến nay, hễ nói đến kiểng Bonsai thì nhiều người ngộ nhận cho rằng cây kiểng này có từ nguồn gốc tại Nhật, chứ không phải một nước nào khác.

Thật ra, Bonsai thoát thai từ loại Bồn Cảnh của Trung Hoa, có từ lâu đời, có thể trước Công Nguyên của mấy ngàn năm. Thế nhưng mãi đến đời nhà Đường phong trào thưởng ngoạn kiểng cổ thụ trồng trong chậu cạn mới được giai cấp phong lưu của Trung Hoa "phục hưng" trở lại. Và từ đó thú chơi Bồn cảnh được phổ biến rộng rãi trong dân gian.

Do có một nền văn minh lâu đời, và cũng do từ khởi thủy Trung Hoa là nước chuyên về nông nghiệp, đâu đâu cũng có núi non hùng vĩ, sông nước hữu tình, nên bản tính của người Trung Hoa rất yêu thiên nhiên, thích sống gần thiên nhiên... Tình yêu hoa kiểng như đã được ẩn chứa tiềm tàng từ trong huyết quản và tim óc của họ vừa có chiều rộng lẫn cả chiều sâu. Chiều rộng là phát triển mạnh, đều khắp, và chiều sâu là họ biết vận dụng triết lý Kinh Dịch vào nghệ thuật trồng bồn cảnh này. Có người còn biểu tỏ tình cảm và nguyện vọng của mình vào cây kiểng để tạo cho cây mang một ý nghĩa đặc biệt, và từ đó lại tăng thêm phần giá trị...

Thú chơi Bồn cảnh từ đó mới được nhiều nước ở châu Á biết đến và du nhập về, trong đó có Nhật Bản...

Người Nhật thấy vẻ đẹp thiên nhiên điển hình trong những cây cổ thụ bị kềm hãm trong chậu này quá độc đáo

nên dần dần họ tạo nên một trường phái riêng, đến nỗi sau này khi nói đến Bonsai, nhiều người cứ nghĩ loại hình nghệ thuật này có cái nôi từ nước Nhật.

Đúng ra người Nhật đã bắt đầu thích thú với loại kiểng lùn này từ cả ngàn năm trước. Họ coi Bonsai là một thứ nghệ thuật đầy tính sáng tạo, vừa trồng vừa biết cách kìm hãm cây kiểng để có một cây nhỏ bé đặt trong chiếc chậu cạn, hoặc cái khay nhỏ mà vẫn mang được nét cằn cỗi già nua như một cây đại thọ cùng loại mọc tự do ngoài trời.

Đã có thời người Nhật coi bộ môn nghệ thuật này có tính cách tôn giáo, dùng dâng cúng thần linh. Họ đã viết nhiều sách, dựng nhiều vở tuồng, và cũng có những truyền thuyết về cây kiểng lùn Bonsai đáng yêu đáng quí của họ.

Có một truyền thuyết của người Nhật mà chúng tôi có lần được biết đến, có nội dung như sau :

"Danh tướng Hojo Tokiyori vào đầu thế kỷ thứ 13 là vị tướng tài từng lập được nhiều chiến công hiển hách, đến nỗi trong thành ngoài nội mọi người đều kính trọng ông như một vị thần.

Thế nhưng, vốn là người không muốn trói chân trong vòng danh lợi, nên ông xin từ quan để xuất gia tu hành theo đúng sở nguyện bấy lâu của mình.

Thế là Hojo Tokiyori trở thành một đạo sĩ thường chu du khắp chốn, từng lê chân đến những nơi thủy tận sơn cùng làm bạn với trăng thanh gió mát, nhưng vẫn không xao nhãng việc trừ tà diệt bạo cứu khốn phò nguy nên đến đâu dân chúng càng ngưỡng mộ ông hơn.

Một đêm nọ Trời làm bão tuyết, nhà nhà đều đóng cửa để tránh cái rét thấu xương, Hojo Tokiyori không thể tìm ra một nơi trọ nghỉ nên đến gõ cửa một căn nhà tranh ở vệ đường để xin trọ qua đêm.

Chủ nhân là một người bần hàn lam lũ nhưng rất hiếu khách. Anh ta nhận ra vị khách quí của mình và rất xót xa khi thấy trong căn nhà nghèo nàn ọp ẹp không thể tìm đâu ra một thanh củi nhỏ để gầy một bếp lửa cho vị danh tướng sưởi ấm tạm thời. Bất giác anh ta nhìn lên chậu Bonsai đặt trên kệ, vốn là của gia bảo của mấy đời ông cha truyền lại, và đi đến quyết định dứt khoát.

Anh ta đứng lên vớ lấy cây rựa và nhấc cây kiểng Bonsai cổ thụ quí hóa lên chặt và chẻ ra từng thanh củi nhỏ...

Chủ nhà hành động nhanh đến nỗi, khi vị thượng khách phát giác ra được thì đã muộn màng. Thế là một bếp lửa được nhúm lên, những tia lửa nhỏ nhoi yếu ớt tuy có xua đuổi được phần nào cái rét cóng xương, nhưng vẫn không xua tan được sự áy náy tràn ngập trong lòng vị danh tướng, trước tấm thịnh tình hiếu khách của gia chủ...

Người Nhật mê thưởng thức Bonsai, và cả ngàn năm sau họ vẫn trung thành với nghệ thuật sáng tạo độc đáo riêng của mình. Năm thế căn bản là thế Trực (thẳng đứng) thế hơi nghiêng (hay thế xiên), thế nghiêng (hay thế hoành), thế nằm (còn gọi là thế ngọa) và thế thác đổ (hay Huyền nhai) vốn được coi là những thế cổ xưa nhất của Bonsai, vẫn được người Nhật sử dụng một cách nhuần nhuyễn, nhờ vào kinh nghiệm nhiều đời của nghệ nhân truyền lại. Đến nỗi, ngày nay nhìn một chậu Bonsai tuyệt tác nào dù ở dưới Trời Âu hay Á, nằm trong một trong năm thế cổ xưa vừa kể, người thưởng ngoạn cũng buột miệng khen "Đó là kiểu Nhật!" Thật đáng khen thay và cũng đáng khâm phục thay !

Quả thật, Bonsai rất thích hợp với tâm hồn người Nhật. Một cảnh vật thiên nhiên trong khuôn khổ nhỏ bé do nghệ thuật sáng tạo khéo léo mà thành, chẳng khác nào thể thơ "Hai-Kai" mà người Nhật ưa thích : bài thơ đòi hỏi chỉ có 17

âm tiết mà vẫn diễn tả được đầy đủ tình cảm mãnh liệt, hoặc bộc lộ được hết trạng thái tinh thần một cách đầy đủ.

Tại Việt Nam, thú chơi Bonsai chỉ được người mình biết đến khoảng nửa thế kỷ nay thôi. Hơn chục năm đầu, chỉ có một số ít nghệ nhân hoa kiểng ham thích, rồi những năm sau đó loại kiểng lùn trồng trong chậu cạn này mới được nhiều người ưa chuộng.

Cũng giống như người Trung Hoa, người Việt Nam cũng thích trồng hoa kiểng và thưởng thức cái đẹp của hoa kiểng. Bằng chứng cho thấy ngay từ thời xa xưa, từ thành thị đến thôn quê, trước sân nhà nào cũng lập ra một vườn hoa, với mục đích trước tiên là làm cho... tươi nhà đẹp cửa, sau nữa tiện thể sẵn hoa "cây nhà lá vườn" hái vào cắm vào lộc bình để cúng ông bà ông vải, khỏi phải tốn công đi chợ xa...

Trồng kiểng cổ là thú tiêu khiển của người già, giới thanh niên không mấy ai thích. Thế nhưng, khi đã... bén mùi với Bonsai thì lạ thay, lứa tuổi nào cũng có cùng chung một mối đam mê ! Mà xét ra kiểng Bonsai đâu có khác gì kiểng cổ, trừ ra sự lớn nhỏ mà thôi !

Ngày nay, kiểng lùn trồng trong chậu cạn này không còn xa lạ gì đối với đại chúng. Bất cứ ai đã từng chơi hoa kiểng cũng đều thích trồng và cũng thích có năm ba chậu để chưng bày.

Số lượng Bonsai của các nhà vườn sản xuất và bán ra trong năm, nhất là trong dịp Tết Nguyên Đán không còn là con số nhỏ, số lượng có thể vượt hẳn các loại hoa kiểng khác.

Vì rằng, càng ngày càng có nhiều người nhận ra được những cái hay, cái đẹp, cái ý nghĩa tiềm ẩn trong nghệ thuật sáng tạo độc đáo này. Nó như một sự phù phép mà không phải phù phép : một cây bứng trồng trong chậu cạn

với một vốc đất, do được bàn tay nghệ nhân cây cảnh nhiều kinh nghiệm uốn nắn, tỉa xén mà trở thành một cây cổ thụ cằn cỗi, mang đúng những đặc tính của một cây đại thụ cao to nhiều tuổi tác ở ngoài đời. Cây kiểng trong chậu tuy nhỏ bé gấp trăm lần, thậm chí cả ngàn lần, nhưng vẫn có khả năng sống được hằng trăm năm, hơn tuổi tác của một đời người !

Ngay chúng tôi đã từng có nhiều năm nghiên cứu về Bonsai, cũng đã từng viết vài ba cuốn sách về Bonsai, nhưng mỗi khi gặp đề tài nầy vẫn cứ bị thu hút, vẫn cứ thích viết, vì vẫn có nhiều điều, nhiều chuyện muốn đề cập tới...

Hy vọng cuốn sách này sẽ đem lại cho quí vị vài kinh nghiệm bổ ích về nghệ thuật trồng và thưởng thức Bonsai.

NHÂN GIỐNG KIỂNG BONSAI

Trong thú chơi hoa kiểng nói chung và kiểng lùn Bonsai nói riêng, nhiều người thích tự mình bỏ công sức ra trồng rồi tạo dáng để có một cây kiểng vừa ý mà ngắm nhìn. Dù rằng có biết trước cây kiểng do mình tạo ra không xứng danh là cây kiểng quí, thế nhưng đó lại là thứ mà mình thích nhất, yêu quí nhất.

Bên cạnh đó, chỉ có một số ít người thích chơi hoa kiểng, nhưng lại không chịu khó bỏ công ra chăm sóc nên chỉ biết bỏ tiền ra mua... mặc dầu có người cũng không giàu có gì. Cũng phải kể đến những người thích hoa kiểng, nhưng lại ít có thì giờ nhàn rỗi để tỉa lá bắt sâu, đừng nói chi là sửa hình tạo dáng, nên họ cũng chỉ còn cách... thích chậu nào mua ngay chậu nấy...

Thật ra, cái thú của người chơi kiểng là tự mình bằng một cách nào đó tự tạo ra cây kiểng giống, rồi tự tay muốn tỉa, chăm sóc... Tất cả những giờ rỗi rảnh đều đến bên cây để vun phân tưới nước, hoặc tỉa lá bắt sâu. Công việc đó có thể làm cho mình trở nên bận rộn, lắm khi cũng nhọc mệt, thế nhưng tâm hồn lại sảng khoái, tinh thần lại phấn chấn... bao nhiêu điều hệ lụy ở đời đều tiêu tan cả...

Đó là cái thú của người chơi hoa kiểng.

Bây giờ trở lại vấn đề cây giống của Bonsai. Cây kiểng Bonsai có nhiều giống. Đừng nói chi những giống ở nước ngoài, tại nước ta không thôi cũng có hơn cả chục loại quí hiếm được các nghệ nhân trồng kiểng ưa chuộng như : Cần thăng, Kim Quít, Vạn Niên Tùng, Mai, Sung, Si, Gừa,

Thông La Hán, Trúc Nhật... Trong đó có giống gieo được bằng hột, có giống chiết, ghép để tạo ra cây con. Với kiểng Bonsai, tìm đủ cây giống để trồng đại trà thì tương đối khó, nhưng trồng với số lượng ít gần như không là chuyện đáng để quan tâm.

• ƯƠNG HỘT :

Đây là cách nhân giống theo phương pháp hữu tình, có thể sản xuất cây con với số lượng nhiều nhưng mất nhiều thời gian nên không mấy người ưa thích. Nào là chờ cây con nẩy mầm, rồi cây con lớn lên, thời gian chờ đợi đó ít ra cũng mất hằng năm, có giống lớn rất chậm như cây Kim Quít chẳng hạn, mất đôi ba năm chờ cây trưởng thành là chuyện thường thấy.

Đó là chưa nói đến phải chuẩn bị vườn ương (nếu ương với số lượng ít thì làm khay ương) Cây con được vài ba lá mầm lại phải bứng ra vườn ươm, và ngày nào cũng lo chăm sóc, tưới bón, phòng ngừa sâu bọ và chim chóc, chuột bọ phá hoại... Chính vì phải tốn nhiều công sức như vậy nên những ai trồng với số lượng ít i ai nghĩ đến chuyện ương hột giống để có cây kiểng con.

• GIÂM CÀNH :

Giâm cành là phương pháp tạo cây kiểng con tương đối dễ làm nhất. Mặt khác cây con nhân giống theo phương pháp vô tính này lại mang được đúng những đặc tính nguyên thủy của cây mẹ, nên ai cũng thích nhất là kết quả thu được mau hơn cách ương hột nhiều lần.

Trước hết ta chọn một cành vừa ý nhất từ cây Bonsai mẹ, sau đó dùng dao bén cắt lìa ra, sao cho vết cắt thật ngọt, không bị giập nát. Nên tỉa bớt một số lá ở sát gốc cành để giảm bớt sự thoát nước trong giai đoạn cành giâm chưa ra rễ kịp.

Việc kế tiếp là cắm cành vào chậu hoặc liếp giâm đã được chuẩn bị từ trước. Đất trong chậu hay trên liếp để giâm cành phải là loại đất tốt, có phân tro đầy đủ và tơi xốp, không có tạp chất lẫn vào... Cành giâm được cắm nghiêng vào đất (phần gốc xuống dưới, ngọn trở lên trên). Nếu chăm sóc tốt sau ba tuần cành giâm ra rễ, và khoảng ba bốn tuần sau đó, ta có thể bứng cây giống này lên trồng vào chậu kiểng.

• CHIẾT CÀNH :

Chiết cành cũng là cách tạo cây con từ cành cây mẹ, nhưng chỉ tách rời ra khi cây con đã có bộ rễ tốt tự sống được. Sau khi chọn được một cành đẹp vừa ý trên cây Bonsai mẹ, ta áp dụng một trong hai cách chiết cành sau đây:

- *Cách thứ nhất* : Dùng dao bén cắt một khoanh vỏ ngay đoạn cành định chiết (sau này chỗ đó là gốc của cây con) khoảng 1,5 đến 2cm. Bóc đoạn vỏ đó ra để trơ phần gỗ bên trong. Một ngày sau khi bóc vỏ, ta dùng đất trộn với phân chuồng hoai ốp sát vào vết cắt đó tạo thành bầu đất. Bên ngoài dùng vải bao quanh lại để bầu không bị rã, sau đó dùng dây ny lông cột chặt bầu là được.

Hàng ngày ta phải tưới nước nhiều lần để bầu chiết được ẩm luôn, nhờ đó mà sinh ra rễ non. Trung bình một tháng thì cây ra rễ, nhưng phải chờ đến lúc rễ hơi già tức là đã trở nên màu trắng ngà, lúc đó ta mới dùng dao bén cắt lìa cành chiết ra khỏi thân mà đem trồng nơi khác được.

- *Cách thứ hai* : Nếu cành định chiết là cành thấp có thể vít xuống mặt đất chậu được thì mới áp dụng được cách chiết thứ hai này.

Việc đầu tiên là cũng dùng dao bén lột lớp vỏ cành như đã trình bày ở trên. Sau đó, vít cành xuống đất sao cho

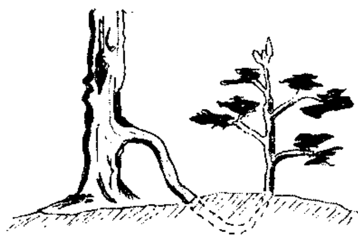
chỗ bóc vỏ nằm ngang hoặc âm dưới mặt đất càng tốt, rồi đắp thêm đất lên thành cái ụ nhỏ.

Hằng ngày ta nên tưới nước lên chỗ chiết đó để đất đủ ẩm cho cây mau ra rễ. Thỉnh thoảng cũng nên quan sát xem ụ đất có bị nước tưới hằng ngày làm lở ra không để kịp thời đắp lại.

Cũng khoảng ba tuần sau là cây ra rễ, và chờ đến lúc cây con tự sống được mới cắt ra khỏi cây mẹ để trồng kiểng.

Cây Bonsai con hình thành từ cách chiết cành cũng mang được những đặc tính tốt của cây mẹ.

• CÁCH GHÉP :

Ghép cây (ghép chồi hay ghép cành, là dùng chồi hay cành của một cây khác được tách ra để ghép vào thân cây khác gọi là gốc ghép.

Theo cách ghép này, ta có thể ghép cây cùng giống với nhau hoặc cùng họ với nhau. Gốc ghép sẽ nuôi cành hay chồi ghép, và chính chồi hay cành đó sẽ là thân của cây kiểng mới sau này.

Với kiểng Bonsai thường có hai cách ghép phổ biến sau đây :

- *Ghép chữ T* : Ghép chữ T thường là ghép chồi, hay ghép mắt. Trên gốc ghép (vốn là cây kiểng Bonsa

hoang dã chưa được uốn tỉa, hoặc cây Bonsai bị loại bỏ) ta chọn một chỗ rồi dùng mũi dao nhọn rạch lên lớp vỏ hình chữ T. Sau đó cũng dùng mũi dao nhọn lật vỏ cây của thân chữ T ra hai phía. Tách một cái chồi của một cây Bonsai mẹ đem đặt vào chỗ được tách vỏ ra. Việc kế tiếp là khép hai mảnh vỏ của gốc ghép lại, bên ngoài dùng dây ny lông quấn chặt lại (chừa chỗ cho mầm ghép lú ra để có chỗ trống mà phát triển). Nếu lớp biểu bì của gốc ghép mắt ghép liền lạc được với nhau thì mắt ghép sống.

Cách ghép này có điều lợi là một gốc ghép có thể ghép được nhiều mắt (chồi) ghép. Phần thân phía trên của gốc ghép phải cắt bỏ, và những chồi của gốc ghép mọc ra sau này đều cắt bỏ hết, chỉ để gốc ghép nuôi mắt ghép mà thôi.

- *Ghép nêm* : Ghép nêm cũng phải có gốc ghép và cành ghép. Gốc ghép và cành ghép có kích thước gần bằng nhau mới tốt.

Với gốc ghép ta tiện ngang cho bằng đầu rồi dùng dao bén vạt sâu xuống chừng 1,5cm hình lưỡi búa. Còn phía cành ghép cũng được chọn từ cây kiểng mẹ, gốc cành cũng được vạt xéo hai mặt, sao cho khi đặt cành ghép vào gốc ghép có sự trùng khít với nhau. Sau đó ta dùng băng keo hoặc dây ny lông quấn chặt lại bên ngoài để giúp chúng bám vào nhau được chắc chắn. Nếu việc ghép nêm thành công thì cành ghép vẫn tươi và phát triển mạnh.

Việc chiết và ghép cây nên tiến hành vào mùa mưa khí trời mát mẽ hy vọng đạt được thành công nhiều hơn. Cách ghép nêm thực hiện ngay trên các cành cũng được.

• TÌM NGUỒN KIỂNG NGOÀI THIÊN NHIÊN :

Về cây kiểng, thiên nhiên ưu đãi ta rất nhiều, có điều chúng ta vì một lý do nào đó không thể tận dụng đó thôi. Đó là một sự uổng phí lớn lao.

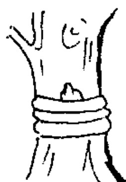
Ghép hình chữ T

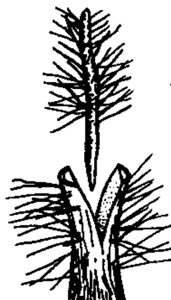
Mắt ghép

Đặt mắt ghép vào

Ghép xong

Cách ghép nêm : gốc ghép, cành ghép.

Trong vườn hoang, ngoài đồng ruộng, nơi đầu ghềnh cuối bãi, chỗ vách núi cheo leo... thiếu gì những cây hoang dại do điều kiện khắc nghiệt của thời tiết, hoặc do môi trường sống nghèo nàn nên cây phát triển không đồng đều, nhưng lại tạo ra được kỳ hình dị dạng. Nếu bứng đem những cây này về đặt vào chậu, chăm sóc kỹ rồi uốn tỉa cho nên dáng nên hình thì trở thành cây Bonsai quí hóa biết bao.

Điều này thì từ xưa nhiều người đã biết, và cũng có nhiều người đã làm. Ngay ở nước ngoài cũng vậy.

Thường thì những người "đồng hội đồng thuyền" rủ nhau làm một chuyến du lịch về một miền hoang vu nào

đó, để rồi để tâm tìm kiếm những cây có dáng lạ đem về âm kiểng. Cũng có nhiều người lặn lội vào rừng sâu núi hẳm để tìm kiếm những cây có dáng lạ này nếu dư sẽ biếu ặng hoặc nhường lại cho những người đồng điệu.

Những cây kiểng hoang dại này khi về đến thành phố hì tỷ lệ sống rất thấp, do khi bứng bị bể bầu, hoặc để lâu ngày lại bảo quản không tốt nên nhiều cây bị mất sức. Trừ rường hợp những cây Bonsai hoang dã đó khi bứng lên còn đủ bầu đất, không đứt rễ, không giập thân, và trong hời gian vận chuyển về bầu đất của cây vẫn được giữ gìn cẩn thận...

Đó là chưa nói đến việc sau này sang cây vô chậu cũng phải có chế độ chăm sóc đặc biệt, như đặt cây vào nơi thoáng mát, như tưới bón đầy đủ thì tỷ lệ sống mạnh của những cây này mới cao.

• MUA KIỂNG BONSAI TẠI VỰA :

Tại các vựa bán cây kiểng thường bày bán những cây kiểng Bonsai còn ở trạng thái nguyên thủy, nghĩa là chưa được tạo dáng. Loại cây này giá rẻ gấp nhiều lần so với những cây cùng loại nhưng đã được tạo dáng với kỹ thuật đặc biệt. Quí vị nên mua về để tự tạo dáng mà dùng.

Những cây kiểng chưa được cắt tỉa này có thể nhà vườn tự tạo ra bằng cách ương, chiết, ghép, hoặc mua lại những người có công thu gom từ các vùng hoang dã, mà họ chưa có thì giờ để tạo dáng.

Đây là cái "kho" vô tận quí hóa đối với những ai muốn chọn lựa những cây Bonsai hợp với ý mình. Thật ra, ở đây, nếu chịu khó chọn lựa, chúng ta sẽ tìm được những cây khá đẹp, không đến nỗi phải bỏ ra nhiều công sức trong việc tạo dáng.

KIỂU CHẬU TRỒNG BONSAI

Nhiều người cho rằng cây Bonsai nếu quí, nếu thật có giá trị là cốt ở kiểu dáng đẹp của cây, chứ đâu ảnh hưởng gì đến cái chậu chứa đựng nó ! Cách nhận định này thật ra không đúng.

Vẫn biết chậu là bộ phận chứa đất để nuôi cây, giúp cây có đủ chất dinh dưỡng và muối khoáng để sinh trưởng tốt, nhưng, trước cái nhìn của người thưởng ngoạn cây cảnh nói chung, và Bonsai nói riêng, thì giữa chậu và cây trồng có sự tương quan thẩm mỹ với nhau, không thể tách rời nhau ra được.

Một cây Bonsai có giá trị mà đặt trong một cái chậu tầm thường, xấu xí, không đúng kiểu cách thì giá trị của cây bị giảm sút rất nhiều lần ! Điều này chẳng khác gì một bức tranh đẹp của một họa sĩ tài danh lại bị lồng vào một cái khung gỗ tạp xấu xí rẻ tiền ! Thì đó, chúng ta đâu thấy hiệu kim hoàn nào lại dại dột trưng bày vàng và quí kim trong tủ thuốc lá bao giờ ? Vàng bạc phải được trưng bày trong những chiếc tủ kiếng bóng lộn, lại đêm ngày đèn điện sáng choang mới mong thu hút được khách hàng !

Với chậu trồng Bonsai, màu sắc và kiểu dáng phải xứng hợp với cây trồng mới tăng thêm phần giá trị, mới được đánh giá là hoàn chỉnh về mặt nghệ thuật, về mặt thẩm mỹ... Vì vậy với người chơi Bonsai sành điệu không ai chịu chấp nhận sự bất xứng về mặt tương quan thẩm mỹ giữa chậu kiểng với cây trồng trong chậu.

Chính vì lẽ đó nên từ mấy ngàn năm nay, từ không

biết bao nhiêu thế hệ nghệ nhân này sang thế hệ nghệ nhân khác, ngày nay chúng ta mới được chơi những kiểu chậu Bonsai vừa thích hợp với yêu cầu thực tế, vừa hợp với khiếu thẩm mỹ qua kiểu dáng, màu sắc cũng như hoa văn rất đa dạng...

Từ cái thời nguyên thủy, người ta chỉ trồng Bonsai trong những chậu cạn, khay cạn, vì "Bon" có nghĩa là chậu cạn đáy, khay nông đáy, thế nhưng về sau do nhu cầu thực tế, có những cây Bonsai phải trồng trong những chậu có đáy sâu, như cây có dáng gió đùa hay thác đổ chẳng hạn...

• CÁC KIỂU CHẬU BONSAI ;

Chậu kiểng Bonsai hình thù rất đa dạng, phong phú. Mỗi kiểu chậu thích hợp với một dáng cây :

- Chậu hình vuông thích hợp với cây có lá rộng, có tán tròn; và cây mọc thẳng đứng như thông chẳng hạn.
- Chậu hình chữ nhật thích hợp với cây có dáng to khỏe, hoặc cây có tán lá rộng, và kể cả cây có dáng mọc thẳng như cây tùng, bách...
- Chậu hình trụ có đáy sâu thích hợp với cây có thác đổ.
- Chậu hình tròn có đáy sâu thích hợp với cây có bộ rễ ít, vừa phải.
- Chậu hình lục giác thích hợp với cây có dáng văn nhân mảnh dẻ, yểu điệu.
- Chậu hình ovale đáy cạn thích hợp với loại cây có thân nhỏ yếu hoặc lùn.

• KÍCH THƯỚC CHẬU :

Chậu trồng Bonsai có nhiều kích thước to, nhỏ, rộng hẹp, nông sâu khác nhau, và không có một hạn định kích thước cho từng loại chậu nào.

Tùy vào cỡ cây cao thấp, lớn bé ra sao mà ta tự chọn kích thước chậu cho thích hợp, mặt khác cũng đòi hỏi hợp với sự thẩm mỹ mới được :

- Nếu cây to cao thì phải lựa chậu có bề mặt rộng và đáy hơi sâu
- Nếu cây có rễ chuột khá dài thì nên chọn chậu có đáy sâu.
- Nếu cây có tán lá rộng thì đường kính của mặt chậu phải bằng hoặc rộng hơn đường kính của tán lá.
- Nếu cây thuộc dạng lùn, dù phần gốc có to cũng nên trồng vào loại chậu trẹt...

• MEN CHẬU :

Chậu trồng Bonsai thường có tráng men và có hoa văn rất đẹp. Ở các nước có khí hậu lạnh giá, suốt mùa đông có băng tuyết thì họ có loại chậu đặc biệt bằng đá. Ở ta cũng như nhiều nước có khí hậu nhiệt đới thì sử dụng loại chậu sành sứ hay bằng đất nung. Tốt nhất là trồng Bonsai vào loại chậu không có tráng men mặt trong, vì như vậy chậu mới có khả năng giữ được độ ẩm tốt cho cây. Việc tráng men mặt ngoài chậu chỉ có công dụng làm tăng vẻ đẹp bên ngoài của chậu.

Men chậu thường có nhiều màu hấp dẫn như xanh dương, xanh lục, vàng, trắng, nâu, đỏ, tím... Ai thích màu nào thì dùng màu đó. Xưa nay chưa ai đặt ra một lệ luật nào áp đặt kiểu dáng cây đi đôi với màu sắc của chậu cả. Tuy vậy, kinh nghiệm của nhiều nghệ nhân khắp nơi cho thấy :

- Men chậu màu xanh lục thích hợp với loại cây có hoa trắng hay vàng lợt.
- Men chậu màu xanh dương thích hợp với loại cây lá đỏ, hoặc hoa đỏ.

- Men chậu màu xanh đọt chuối thích hợp với cây có màu lá xanh sẫm, hoặc hoa màu vàng.
- Men chậu màu vàng thích hợp với cây ra hoa trắng, hoặc cây có tán lá xanh.
- Men chậu màu tím thích hợp với cây có trái.
- Men chậu màu gan gà thích hợp với thông, tùng và nhiều loại cây khác.
- Men chậu màu trắng thích hợp với cây có tán lá xanh, cây có lá nhỏ như tre trúc, cây có hoa vàng, đỏ.

Tóm lại, chậu và cây thường có màu tương phản nhau trông mới bắt mắt hơn. Tuy nhiên, điều này cũng còn tùy thuộc vào ý thích của người trồng.

• YÊU CẦU CỦA CHẬU :

Khi chọn mua chậu để trồng Bonsai, quí vị nên chọn những chậu có những đặc điểm như sau :

- Chậu có chân đủ cao (cỡ vài ba cm đến bốn năm cm càng tốt) để đáy chậu không tiếp giáp sát với mặt đất; nhờ đó mà nước tưới dư thừa trong chậu mới dễ thoát hết ra ngoài.
- Đáy chậu phải trổ nhiều lổ thoát nước : từ ba đến bốn lỗ mới tốt. Lỗ thoát nước phải khoét rộng hơn lỗ thoát nước của chậu kiểng thường. Để ngăn ngừa đất trong chậu không theo lỗ thoát nước ở đáy chậu thoát ra ngoài, ta nên dùng một miếng lưới nhỏ ny lông trám lên trên là được.
- Đáy chậu phải bằng phẳng để tránh nước tưới bị đọng lại làm hư thối bộ rễ.
- Chậu không nhỏ hẹp quá đối với cây trồng, vì như vậy chậu không chứa được nhiều đất để nuôi cây.
- Không nên mua loại chậu bên trong có tráng men, vì rễ cây không bám vào thành chậu được...

Có điều nếu chúng tôi không nói ra chắc quí vị cũng thừa biết, là khi cây còn ở trong thời kỳ còn uốn tỉa, có thể là vài ba tháng hoặc đến vài ba năm... chúng ta có thể đặt cây vào môi trường sống nào cũng được. Chỉ khi nào cây Bonsai đã thực sự nên dáng nên hình thì lúc đó ta mới lo chọn chậu thích hợp cho nó. Hơn nữa, một đời cây chưa chắc chỉ được trồng mãi trong một loại chậu, mà có thể sang nhiều kiểu chậu khác nhau... Ví dụ, qua thời gian cây lớn hẳn lên thì ta phải sang qua chậu có dung tích rộng hơn mới được...

• KIỂNG BONSAI CÓ DÙNG ĐẾN CHẬU CỔ ?

Trong thú chơi kiểng, người đời xưa nay thường chú trọng đến những chiếc chậu kiểng cổ. Chậu kiểng càng lâu đời, độ một vài trăm năm tuổi càng được nhiều người ưa chuộng, và tất nhiên nếu bán sẽ có giá rất cao.

Cây kiểng lâu năm mà được trồng trong cái chậu lâu năm thì thật không có gì quí bằng. Khi chiêm ngưỡng một cây kiểng cổ giá trị, đa số người đời thường có thói quen nhìn vào cái chậu xem "tuổi tác" có tương xứng với cây trồng hay không. Thế nhưng, với Bonsai thì mọi người thường tỏ ra dễ tính.

Chiêm ngưỡng kiểng Bonsai, người ta chỉ chú trọng đến vẻ đẹp của cây qua kỹ thuật trồng tỉa và uốn nắn của nghệ nhân để đánh giá nó, chứ không mấy ai chú trọng nhiều đến giá trị của cái chậu. Nếu đòi hỏi chăng là đòi hỏi kiểu chậu phải thích hợp với kiểu dáng của cây. Ngay hoa văn của chậu mà rườm rà quá cũng không ai thích.

Cây Bonsai dù thực sự đã được trồng lâu năm đi nữa, mà được trồng cái chậu... mới toanh, vẫn được coi là chuyện bình thường. Tuy vậy, nếu cái cây cao niên quí giá kia mà được đặt vào chiếc chậu cổ xưa nữa thì vẫn là điều đáng quí.

• SỬ DỤNG KỆ VÀ KỶ :

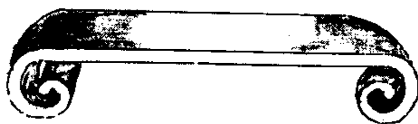
Bonsai vốn là loại kiểng lùn, thấp nhỏ, nên thường được đặt ở nơi cao ráo, dễ nhìn.

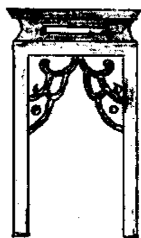
Nếu trưng bày Bonsai ở ngoài trời thì người ta dùng kệ. Kệ có thể bằng gỗ hay bằng xi măng, có thể chỉ một tầng hoặc cao ba bốn tầng, tùy vào số chậu ít hay nhiều.

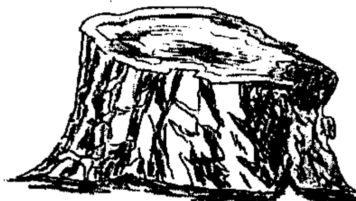
Nếu trưng bày trong nhà thì, nếu số nhiều ta dùng kệ, còn nếu số ít, nhất là những cây Bonsai có dáng tuyệt đẹp, được chủ nhân ưng ý nhất thì được đặt trên những chiếc kỷ. Kỷ là những chiếc bàn nhỏ bằng gỗ được chạm trổ công phu rất mỹ thuật. Kỷ thấp thì đặt Bonsai lùn. Kỷ cao thì đặt loại Bonsai có dáng nằm, dáng nghiêng...

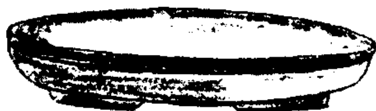

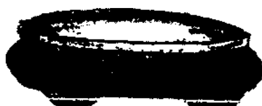

• **XIN PHÁT HỌA MỘT SỐ CHẬU KIỂNG BONSAI :**

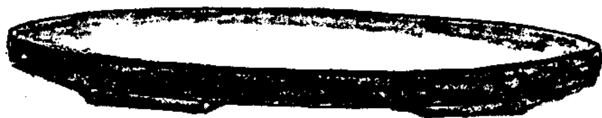

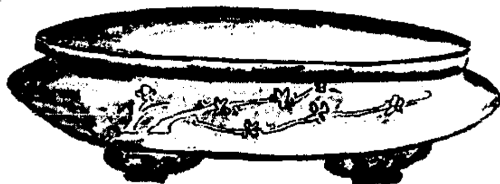

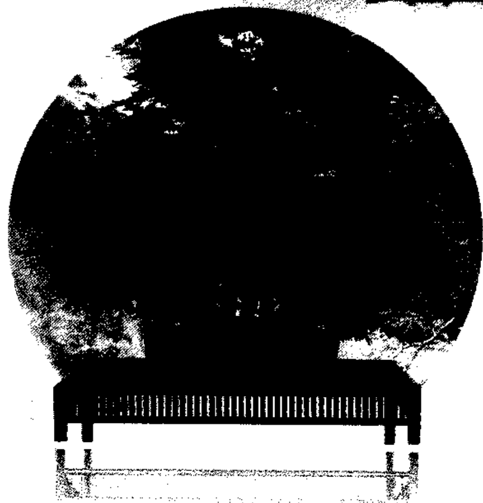

ĐẤT TRỒNG BONSAI

Kiểng Bonsai được trồng trong khay hoặc chậu cạn, mà dung tích khay hay chậu cạn thì đâu có được bao nhiêu. Thế nhưng, điều đòi hỏi là lượng đất chứa trong chậu phải đủ sức nuôi sống cây, giúp cây phát triển tốt trong cả một thời gian dài.

Đó là điều băn khoăn, nếu không muốn nói là khó nghĩ đối với những ai mới bước chân vào nghề trồng Bonsai.

Tất nhiên, mọi người đều biết là phải tự chế ra một thứ đất riêng, tự pha trộn riêng những chất cần thiết, chứ không thể dùng loại đất có sẵn tự nhiên ngoài vườn, ngoài ruộng để trồng Bonsai được. Trong thiên nhiên, không thể tìm ra một loại đất lý tưởng nào để trồng Bonsai tươi tốt như ý cả !

Ở một số nước trên thế giới, như tại Nhật Bản chẳng hạn, có loại đất đặc chế cho Bonsai, và có bán rộng rãi ra ngoài thị trường. Tại nước ta, trong ngành hoa kiểng nói chung, nhà vườn đều có kinh nghiệm pha trộn đất theo cách riêng của từng người, và họ thường giấu nghề rất kỹ, không mấy ai chịu truyền kinh nghiệm này lại cho ai !

Nói chung, đất nào cũng có thể trồng được Bonsai cả, ngoại trừ loại đất nhiễm phèn và nhiễm mặn. Có điều ta phải tăng cường chất bổ dưỡng cho hợp lý vào đất để cây trồng được sinh trưởng tốt hơn. Căn bản là đất phải đạt những đòi hỏi sau đây :

- Đất phải có đủ chất dinh dưỡng.
- Đất không mang những mầm mống dịch hại cho cây trồng.

- Đất không có tạp chất lẫn vào.
- Đất có khả năng giữ ẩm tốt.
- Đất phải tơi xốp để giúp bộ rễ hô hấp tốt.
- Đất có nhiều mùn và chất hữu cơ...

Theo các nhà chuyên môn thì loại đất nào cũng có thể trồng được Bonsai, miễn là ta biết cách trộn lẫn một số loại với nhau để có thứ đất lý tưởng nhất, phù hợp nhất là được.

Chẳng hạn chỉ với đất sét không thôi, hoặc đất cát không thôi thì Bonsai khó sống, nhưng nếu trộn chúng lại với nhau, thêm một phần đất thịt pha mùn thì lại là thứ đất tốt... Nói cách khác, với loại đất xấu không phù hợp với Bonsai, ta vẫn "biến" chúng thành đất tốt để cho vào chậu được.

Các thứ đất sau đây ta nên dùng :

- Đất thịt, còn gọi là đất đen, thích hợp với nhiều loại cây trồng, nhưng không nhiều màu, mặc dầu có khả năng giữ ẩm tốt. Nếu là đất thịt nhẹ thì cần trộn thêm phân hữu cơ. Còn nếu là đất thịt nặng, nên trộn thêm đất mùn hoặc đất bùn, và nếu cần thì thêm một tỷ lệ nào đó cát sông cho tơi xốp.
- Đất sét nhẹ hay đất sét pha có khả năng giữ ẩm tốt, nhưng tự nó không đủ chất bổ dưỡng để trồng cây trong chậu. Cần phải pha trộn một số phân hợp lý vào đất này.
- Đất bùn là đất được vét lên từ đáy ao hồ hay ruộng sâu. Đất chỉ trồng cây được sau khi trải mỏng ra phơi khô nhiều nắng, sau đó đập nhuyễn để trộn chung với các loại đất xấu khác. Đất bùn được coi là một loại phân giúp cây phát triển tốt.
- Đất mùn do lá cây lâu năm mục nát là loại đất nhiều màu, tơi xốp.

- Cát lấy lên từ sông suối vẫn có thể trồng cây được, sau khi đem trộn chung với đất (tỷ lệ nhỏ) sẽ tạo cho đất được thông thoáng, giúp nước tưới dễ dàng lưu thông khắp chậu, giúp rễ cây có dưỡng khí đầy đủ để sống...

Đất dù được gọi là tốt, nhưng tự nó vẫn chưa đủ chất dinh dưỡng để nuôi cây. Vì vậy, ta cần phải trộn thêm phân, ủ đống một thời gian ngắn cho thật hoai rồi mới cho vô chậu để trồng Bonsai được. Tốt hơn là trước khi cho vô chậu, đất phải được sàng kỹ để loại bỏ giữ lại phần đất mịn, hột nhỏ có bề cạnh chừng bốn năm milimet mà thôi.

VÔ PHÂN TƯỚI NƯỚC CHO KIỂNG BONSAI

Cũng như các loại hoa kiểng khác, trồng Bonsai ta cũng phải lo "vô phân tưới nước" cho đầy đủ, như vậy cây mới tươi tốt được.

Cây mà thiếu nước, thiếu phân cũng giống như mọi sinh vật trên đời thiếu ăn thiếu uống vậy. Thiếu ăn có thể sống lây lất được bốn năm ngày, nhưng thiếu uống thì chỉ một hai ngày là đủ... chết. Bonsai trồng chậu cạn cũng vậy: đất xấu cỡ nào cây cũng sống lây lất về lâu về dài được (miễn đó không phải là đất chết, không một thứ vi sinh vật nào sống nổi), nhưng nếu đất quá khô cằn lại không có nước tưới thì trồng hôm trước hôm sau cây đã héo rũ và chết khô...

Chính vì vậy mà các nhà trồng tỉa đã có kinh nghiệm : "Nhất nước, nhì phân..." khi trồng cây, việc trước tiên phải lo đến nguồn nước tưới, nhất là trồng đại trà.

• PHÂN BÓN BONSAI :

Như quí vị đã biết, đất đai tự nó đã có sẵn một số chất màu cần thiết để nuôi sống cây trồng. Trừ loại đất "chết" khô cằn. Thế nhưng, muốn cho cây trồng chậu đủ dinh dưỡng để sống tươi tốt thì ta phải trộn lẫn thêm phân vào đất. Đây là công việc mà bất cứ nhà trồng tỉa nào cũng có nhiều kinh nghiệm.

Phân dùng bón cho Bonsai không gì tốt hơn là phân hữu cơ và phân bổi (phân rác).

Phân hữu cơ là phân chuồng, gồm có phân trâu bò, heo, ngựa, gà vịt, phân dơi, phân chim...

Phân bổi là phân rác, gồm đa số là lá cây, xác mía, rơm rạ vụn, một ít đất mùn và cả phân hữu cơ nữa.

Phân hữu cơ và phân rác cần phải được ủ đống lâu ngày để cho hoai mục mới đem ra trộn vào đất thì trồng cây mới sống được.

Chính phân chuồng và phân rác đã góp phần vào việc cải tạo đất, giúp đất màu mỡ hơn, tơi xốp hơn để nuôi sống cây. Vì như quí vị đã biết, trong phân chuồng và phân rác mục cũng hội đủ những chất cần thiết mà đất cần đến là đạm, lân, kali mà các khoáng vi lượng khác như đồng, sắt, kẽm, lưu huỳnh, ma nhê, canxi...

Ngoài phân hữu cơ ra, Bonsai còn cần đến phân tro trấu, phân bánh dầu, phân cá...

Các loại phân trên cần được trộn lẫn vào đất, tùy theo nhu cầu đòi hỏi mà dùng số lượng ít hay nhiều. Cách bón phân lần đầu như vậy gọi là bón lót. Ngoài ra, Bonsai cần được bón thúc theo định kỳ hằng tháng hay vài ba tháng một lần bằng cách dùng phân hữu cơ pha với nước để tưới vào gốc, hoặc xới lớp đất mặt trong chậu bỏ đi và thay lớp phân mới vào. Còn một cách bón thúc khác cho cây là dùng phân bánh dầu (bẻ thành từng miếng nhỏ) hoặc vò phân hữu cơ lại thành từng viên nhỏ rồi nhét sâu vào trong đất chậu để giúp cây có thêm chất bổ dưỡng mà sinh trưởng tốt.

Ta có thể trồng Bonsai bằng phân vô cơ (phân hóa học), nếu không có sẵn phân hữu cơ để trồng. Phân hóa học có tác dụng giúp cây hồi sức nhanh, nhưng có điều bất lợi là làm "chai" đất, không giúp đất được tơi xốp.

Thường thì nhà vườn chỉ dùng phân hóa học để bón thúc cho cây, nhất là những cây suy yếu do một thời gian dài bỏ bê không chăm sóc, hoặc do sâu bệnh tác hại nặng...

Nói đến tác dụng của phân hữu cơ và vô cơ đối với cây trồng nói chung và kiểng lùn Bonsai nói riêng, nhiều nhà vườn giàu kinh nghiệm đã nói một câu dí dỏm : phân hữu cơ giống như "thuốc Bắc" và phân vô cơ giống như "thuốc Tây", một đằng hiệu nghiệm chậm nhưng bền, một đằng hiệu nghiệm nhanh chóng, nhưng chỉ nhất thời mà thôi !

Phân vô cơ cần được pha vào nước với tỷ lệ đã được chỉ dẫn trong toa để tưới vào gốc, giúp cây hấp thụ phân nhanh hơn.

Đất trong chậu có giàu dinh dưỡng thì Bonsai mới sinh trưởng tốt. Nhưng, đất đó chỉ sử dụng được một vài năm thì trở nên xấu đi, mặc dầu trong năm đã được bón thúc theo định kỳ nhiều lần.

Khi đất đã xấu thì ta phải thay đất toàn bộ. Cây được nhắc ra khỏi chậu, phần đất cũ được đổ ra và thay vào chậu đất mới.

Chỉ trong trường hợp ta không có sẵn đất mới thì vẫn có thể dùng lại đất cũ, bằng cách sàng lại để loại bỏ những tạp chất, sau đó trộn thêm phân hữu cơ vào để giúp đất giàu chất dinh dưỡng hơn.

- **NƯỚC TƯỚI BONSAI :**

Đất trong chậu kiểng Bonsai lúc nào cũng giữ được độ ẩm cần thiết thì cây kiểng mới sống được. Muốn được vậy, ta phải năng tưới nước cho Bonsai.

Vào mùa nắng hạn, mỗi ngày nên tưới hai lần vào lúc sáng sớm (trước 9 giờ) và sau bốn năm giờ chiều khi ánh nắng đã hết thiêu đốt. Giữa trưa không nên tưới, mà nếu có tưới thì phải tưới nước cho thật đẫm; nếu không đất sẽ nóng sôi lên và cây sẽ chết héo.

Mỗi lần tưới, ta nên tưới một lượng nước vừa phải đủ để thấm ướt đều khắp đất trong chậu là được, và nên tưới

tia nước nhẹ, để đất và chất màu trong chậu không bị cuốn trào ra ngoài.

Nên dùng thứ nước ngọt như nước mưa, nước máy, nước giếng... không nhiễm phèn, không nhiễm mặn, không có những chất độc hại của hóa chất... Tóm lại, đây là thứ nước sạch và trong mà chúng ta dùng để nấu nướng ăn uống hằng ngày.

Nếu có sẵn nguồn nước tốt để tưới, cây kiểng lùn của quí vị chắc chắn sẽ tươi tốt đúng như ý muốn. Bằng chứng cho thấy những vùng có nguồn nước tốt như Gò Vấp (Gia Định), Cái Mơn (Tiền Giang)... trồng hoa kiểng rất thành công.

Chúng ta có thể sử dụng được nhiều nguồn nước sau đây :

- *Nước mưa* : Nước mưa từ xưa vốn được đánh giá là thứ nước tinh khiết nhất, "mát" nhất nên ông bà mình hứng trữ trong chum, trong vại để uống qua mùa nắng. Nước mưa mà dùng tưới cây kiểng thì còn gì tốt bằng. Nhưng, đâu phải nước mưa lúc nào cũng sẵn có ? Dù muốn mua cũng không ai bán, nên chỉ có cách lo hứng trữ mà dùng dần...
- *Nước máy* : Nước máy dùng tưới cây kiểng cũng tốt, vì đây là thứ nước ta dùng ăn uống hằng ngày. Nhưng, do trong nước máy có chất Clo (Chlore) là chất hóa học dùng để khử trùng tưới cây không lợi, nên ta phải khử Clo bằng cách hứng nước máy trước một ngày để hóa chất này ta biến đi mới đem ra sử dụng. Tất nhiên, với con người thì nước máy dù sử dụng ngay cũng vô hại.
- *Nước giếng* : Đa số người trồng cây kiểng theo lối đại trà đều sử dụng đến nguồn nước giếng (kể cả giếng đào và giống đóng), vì một lẽ dễ hiểu là... rẻ tiền. Ngoại trừ trường hợp những vùng chưa có nước máy. Nước giếng là nước ngầm có trong lòng đất có nhiều

chất khoáng, tưới cây kiểng rất tốt. Nhưng, còn tùy vùng, không phải nơi nào cũng có nước giếng tốt cả. Vì vậy cần phải xử lý trước để nguồn nước tưới của mình không còn độc hại cho cây cối.

- *Nước ao hồ* : Nước ao hồ tưới Bonsai cũng như các loại hoa kiểng khác không tốt, vì đó là thứ "ao tù nước đọng" tích chứa nhiều vị khuẩn độc hại. Nếu là ao sâu, hồ lớn, trữ lượng nước được tích chứa nhiều thì nước ao hồ có thể dùng tưới tiêu tạm được. Cách xử lý là có thể lóng cặn hoặc lọc, sau đó phơi nước ra ngoài nắng nhiều ngày để lợi dụng tia cực tím mặt trời tiêu diệt bớt những mầm mống độc hại có sẵn trong nước này.
- *Nước sông suối* : Nước sông, nước suối nếu tốt thì dùng tưới cây kiểng rất tốt, vừa có số lượng nhiều, vừa đỡ tốn hao tiền bạc. Nhưng, với những vùng nước sông suối ô nhiễm do các hóa chất độc hại thì dứt khoát không nên dùng…

Có điều chúng tôi xin được lưu ý quí vị là kiểng Bonsai không chịu sống trong môi trường trương nước. Vì vậy, mỗi lần tưới nước quí vị nên kiểm tra lại các lỗ thoát nước dưới đáy chậu xem có bị bế tắc không. Cần phải khai thông chúng kịp thời để nước tưới dư thừa được thoát hết ra ngoài.

Tóm lại, vì trồng trong chậu cạn với số lượng đất tích chứa quá ít, nên nếu không được người trồng siêng năng tưới bón thì kiểng Bonsai khó kéo dài được tuổi thọ, đừng nói là phát triển tốt.

Công việc tưới bón tuy không nặng nhọc, chỉ cần sự cần mẫn là được. Nếu để thiếu phân Bonsai sẽ chậm lớn, còn thiếu nước tưới Bonsai sẽ héo úa và chết khô. Đó là điều mà trong thâm tâm bất cứ nghệ nhân chơi hoa kiểng nào cũng không muốn xảy đến cho vườn kiểng quí của mình.

PHƯƠNG PHÁP SANG CHẬU VÀ THAY ĐẤT

• TẠI SAO PHẢI SANG CHẬU ? TẠI SAO PHẢI THAY ĐẤT ?

Bonsai tuy là loại kiểng lùn, kiểng nhỏ nhưng qua thời gian cây cũng tăng trưởng nhanh, mọi bộ phận của cây đều nở nang ra, phát triển mạnh lên.

Do bị trồng trong chậu cạn, môi trường sống bị thu hẹp, chất dinh dưỡng không nhiều nên cây kiểng phát triển chậm hơn cây trồng ở môi trường thiên nhiên. Đó là chủ ý có tính toán trước của người chơi kiểng : họ muốn hạn chế đến mức tối đa sức tăng trưởng của cây để cây trở nên cằn cỗi, chóng già...

Thế nhưng, người chơi kiểng cũng không thể để cho cây chết vì thiếu phân, thiếu nước, nên thỉnh thoảng họ vẫn "hà hơi tiếp sức" cầm chừng bằng cách bón thúc theo định kỳ vài ba tháng một lần, và tưới nước hằng ngày...

Cây Bonsai dù nhỏ, nhưng trồng trong chậu cạn thì chứa được bao nhiêu đất để sống ? Trong khi đó cây kiểng cứ càng ngày càng lớn lên, bộ rễ phát triển nhanh cho nên đất trồng càng ngày càng bị cây rút tỉa hết chất màu, khiến cây "thiếu ăn" nên sống dở chết dở... Chính đây là lúc ta nghĩ đến việc thay chậu, đồng thời thay đất cho cây.

Khi đất trong chậu đã cạn kiệt chất bổ dưỡng thì kiểng Bonsai sẽ có hiện tượng như sau :

- Cây không còn tươi tắn, có hiện tượng xuống sức.
- Bộ lá kém tươi và bắt đầu nhuốm màu vàng bệnh hoạn

- Các cành như không thể cất cao lên được.
- Nhiều rễ con lồi lên mặt đất chậu, và lớp đất trên bề mặt chậu đã mỏng dần đi.
- Nhấc chậu lên không thấy nặng nề như trước...

Những triệu chứng đó cho ta thấy đã đến lúc cần phải sang chậu cho cây kiểng quí của mình.

Thật ra, với người trồng Bonsai kinh nghiệm, không ai lại chờ đến lúc nhìn cây xuống sức như vừa kể mới nghĩ đến việc sang chậu cho cây ! Trung bình một năm rưỡi đến hai năm là ta đã phải sang chậu cho cây Bonsai của mình rồi.

Mỗi lần sang chậu là phải thay đất mới. Đất cũ trong chậu sau vài năm cây đã rút hết chất màu lại trở nên chai cứng, vón cục khiến đất trồng không còn thoáng khí và cũng không hút được nhiều nước tưới, không giữ được độ ẩm cần thiết để giúp cây sinh trưởng tốt được.

• CÁCH THỨC SANG CHẬU :

Sang chậu có nghĩa là trồng lại cây kiểng Bonsai trong chậu cũ qua một chậu mới cùng kích cỡ hay rộng hơn. Sang chậu ở đây cũng có nghĩa là đem cây ra khỏi chậu, sau đó lại trồng vào chậu cũ, chỉ thay đất mới mà thôi.

Do việc "bứng lên trồng lại" như vậy không ít thì nhiều cũng làm cây mất sức một thời gian (có khi cây bị chết do xử lý vụng về) nên không phải muốn sang chậu tùy hứng lúc nào cũng được. Khoảng cách giữa hai lần sang chậu ít lắm cũng một năm.

Đúng ra thời gian để sang chậu và thay đất mới còn tùy vào từng giống cây trồng. Có giống ba bốn năm mới sang chậu một lần như loại Tùng, Bách...

Và thời gian sang chậu không phải tiến hành vào mùa nào trong năm cũng được. Theo thời tiết của nước ta thì

nên sang chậu vào mùa xuân hay trước mùa mưa khi cây bắt đầu đâm chồi nẩy lộc, và đó là tháng thời tiết mát mẽ.

- *Cách nhắc cây Bonsai ra khỏi chậu cũ* : Trồng một vài năm liền trong chậu, bộ rễ của Bonsai phát triển rất nhanh. Mới ngày nào bộ rễ gọn gàng, nhưng sau vài năm nó trở thành một núi lớn chiếm gần hết dung tích của chậu. Rễ cây lại bám chặt vào vách chậu nên đem cây ra khỏi chậu cũ không phải là việc dễ dàng. Giữa cây và chậu nhiều trường hợp trở nên một khối dính chặt.

Trong trường hợp này ta chỉ còn cách dùng một lưỡi dao cùn xắn lần lần phần đất sát thành chậu cho đến khi bầu đất và thành chậu được tách ra. Việc làm này nên làm từ từ, ban đầu xắn lớp đất trên, sau đó xắn tiếp xuống lớp đất dưới. Tất nhiên, xắn dao xuống sâu xuống đáy chậu như vậy chắc chắn sẽ làm đứt một số rễ con. nhưng điều đó không hại gì.

Còn một cách khác là trước đó một buổi ta tưới nước thật đẫm để đất mềm nhão ra, như vậy chỉ cần nghiêng chậu là bầu đất bị long ra. Ta xòe rộng bàn tay đặt trên mặt đất chậu để "đón" cây kiểng ra khỏi chậu một cách nhẹ nhàng.

Tuyệt đối không nên nóng vội, bằng cách nắm thân cây mà lắc cho đến khi bọng tróc ra khỏi chậu mới thôi. Cách làm đó sẽ hư bộ rễ và sau khi trồng lại cây sẽ khó sống !

- *Cách xử lý bộ rễ* : Khi nhắc cây kiểng ra khỏi chậu ta mới thấy bộ rễ của cây... to quá khổ : rễ cái và rễ con cứ xoắn lại với nhau thành một nùi lớn. Với bộ rễ như vậy không thể cứ để y nguyên mà trồng lại được. Cách xử lý là cắt bỏ những rễ lớn và rễ con đã quá già, và chỉ chừa lại những rễ non.

Nên dùng loại kềm bén để hớt bớt rễ. Vết cắt cần cho ngọt, không được giập nát. Bộ rễ sau khi xử lý xong phải gọn gàng, vén khéo là được.

- *Cách xử lý thân cây* : Đây cũng là dịp tốt để ta cắt tỉa những cành nhánh mọc không đúng cách, hoặc sửa đổi chúng, uốn nắn chúng có dáng đẹp hơn.
- *Cách xử lý chậu cũ* : Nếu cái chậu kiểng cũ còn dùng ngay lại thì nên dùng bàn chải sắt chà xát mạnh trong cho bong tróc hết những tạp chất bám vào thành chậu, sau đó rửa sạch, và nếu cần phơi ra nắng độ một giờ rồi dùng lại mới tốt. Tốt hơn hết, mỗi lần sang chậu ta nên dùng chậu mới, còn chậu cũ sẽ giữ lại để dùng về sau.

• CÁCH TRỒNG CÂY SANG CHẬU MỚI :

Từ khi cây Bonsai được đưa ra khỏi chậu cũ cho đến khi trồng lại vào chậu mới không nên để quá một giờ, dù là việc sang chậu được thực hiện ở nơi mát mẻ.

- *Có sẵn đất mới* : Như phần trên chúng tôi đã trình bày, hễ sang cây qua chậu mới thì phải thay luôn đất mới. Vì vậy, trước khi bắt tay vào việc sang chậu thì số đất mới chúng ta đã lo sẵn sàng trước rồi.

Đất mới ở đây cũng giống như đất ta cho vào chậu lần trước. Thành phần cũng nhu nhau : hỗn hợp đất và phân theo tỷ lệ đã được cân nhắc tính toán trước sao cho đủ chất dinh dưỡng giúp cây phát triển tốt.

Với đất cũ trút từ trong chậu ra nên loại bỏ. Nếu cần thiết phải dùng lại thì chỉ nên dùng số lượng từ 20 đến 30 phần trăm là nhiều. Nhưng, đất dùng lại phải được sàng kỹ để gạn bỏ những tạp chất có hại cho cây.

Đất cũ trộn vào đất mới, sau đó thêm phân vào cho giàu chất dinh dưỡng.

- *Trồng cây vào chậu mới* : Kiểng Bonsai sau khi xử lý bộ rễ xong thì trồng sang chậu mới (hoặc trồng lại chậu cũ) và phải trồng cho đúng phương pháp thì cây mới sống được.

Nên đổ đất vào đầy một phần ba chậu (cần nén sơ xuống cũng được), sau đó đặt cây vào đúng vị trí mà ta muốn. Từ đó, xúc đất chèn chung quanh gốc cho đến khi đất trong chậu ngập đến cổ rễ thì thôi.

Ta cũng phải tính toán trước để làm sao mặt đất trong chậu cuối cùng cũng phải thấp hơn thành chậu độ vài phân mới tốt. Vì như vậy, nước tưới sẽ không làm trôi đất ra ngoài, đồng thời cây cũng hấp thụ được lượng nước tưới đầy đủ để sống.

Đất mới cho vào chậu ta có thể nén xuống bằng cách dùng tay ấn nhẹ. Sự mạnh tay trong trường hợp này có thể làm đứt thêm một số rễ non, có hại cho sức khỏe của cây.

Đất càng được nén chặt thì số lượng đất trong chậu càng nhiều, đồng thời giữ cho thân cây khỏi lung lay trước mưa to gió lớn.

Tuy vậy, để giữ thân cây được đứng vững trong thời gian đầu, giai đoạn mà rễ cây chưa ăn sâu vào đất, ta cần phải cắm các chống đỡ cho cây, như cách chống đỡ cho cây hoa Hồng vậy.

Chắc chắn sau một tuần lễ, dù đã được nén kỹ, phần đất trong chậu cũng bị lún xuống lòi cả cổ rễ lên, do nước tưới làm cho dẽ đất. Ta nên cho thêm đất vào chậu đến mức ngập đến cổ rễ thì thôi.

- **BẢO DƯỠNG CÂY :**

Cây bứng lên trồng lại, nhất là lại cắt bớt rễ của nó thì thế nào cũng yếu sức. Vì vậy, sau khi sang chậu mới, nếu không biết cách bảo dưỡng cây kiểng quí dễ bị chết. Thường thì mười cây khó sống được cả mười.

Cây Bonsai bứng lên trồng lại chẳng khác gì một người sau ca phẫu thuật đang nằm phòng hồi sức, vì vậy cần phải có chế độ bảo dưỡng thật tốt mới được.

Trước hết, ta dời chậu Bonsai vào nơi thật thoáng mát, và tránh va chạm để cây được đứng yên, các rễ non cũng được yên vị để len lỏi làm quen với môi trường sống mới.

Khoảng mười ngày sau, ta bắt đầu dời chậu vào nơi có nắng nhẹ ban mai chiếu vào, tức là cho cây tiếp xúc với ánh nắng khoảng 20 phần trăm. Khi thấy cây đã hồi sức thì dần dần từng bước đem chậu ra nắng...

Việc tưới cho cây trong giai đoạn đầu chỉ tưới ngày một lần với số lượng nước tưới ít, và tưới với vòi bông sen, giúp chậu giữ ẩm đất là được.

Và chỉ khi nào cây đã bén rễ sâu vào đất giúp cây đứng vững thì lúc đó ta mới nhổ bỏ mấy que chống mà thôi.

Tóm lại; việc sang chậu và thay đất mới cho kiểng Bonsai là việc phải làm. Có thể thực hiện theo đúng định kỳ hoặc ngay sau khi phát giác môi trường sống của cây đã đến hồi kiệt quệ mức dinh dưỡng cần thiết.

Thế nhưng, mọi thao tác cho việc sang chậu cần phải tiến hành cho đúng phương pháp : Việc nào cần làm trước thì làm trước, việc nào làm sau thì làm sau, như vậy cây Bonsai quí của ta mới mau hồi sức và tiếp tục sinh trưởng tốt được.

DỤNG CỤ TRỒNG CẮT TỈA BONSAI

Bonsai là loại kiểng nhỏ, việc uốn tỉa lại đòi hỏi kỹ thuật cao, chỉ cần xảy ra một động tác vụng về hay sơ sẩy thì có thể làm hỏng một cách đáng tiếc cây kiểng quí. Vì vậy, bất cứ ai trồng Bonsai cũng phải sắm cho mình một bộ dụng cụ cần thiết mà nghề trồng tỉa này bắt buộc phải có.

Vẫn biết rằng việc hình thành một cây Bonsai có những kiểu dáng, đường nét tuyệt đẹp từ rễ, thân, tán lá, phần lớn là do óc sáng tạo và bàn tay khéo léo có tính chuyên môn của nghệ nhân cây kiểng. Thế nhưng, có những công việc mà trong tay nếu không sẵn những dụng cụ chuyên ngành cần thiết thì, dù người khéo tay đến đâu, có óc sáng tạo đến đâu cũng đành phải bó tay mà thôi !

Ở nước ngoài mà ngay tại nước ta cũng vậy, những dụng cụ cần thiết dùng trồng và cắt tỉa Bonsai được bày bán đầy đủ. Tất nhiên dụng cụ nước ngoài thì có giá cao hơn, nhất là của Nhật.

Bộ dụng cụ có nhiều loại : có loại dùng để cắt tỉa những Bonsai lớn cây. Có loại dùng để cắt tỉa những cây kiểng nhỏ. Tất nhiên cần dùng loại nào ta chỉ nên mua loại ấy mà thôi, vì mua trọn bộ như vậy không phải là ít tiền.

Có điều nếu khéo tay và chịu khó, ta vẫn có thể tự tạo ra được một số dụng cụ dễ làm như xẻng nhỏ xúc đất chẳng hạn; hoặc tận dụng, dù có gượng ép, một số dao,

kéo, bay, bình tưới nước... có sẵn trong nhà để hỗ trợ cho công việc trồng, cắt tỉa, cho đỡ tốn tiền mua sắm.

Bộ dụng cụ này gồm có những thứ sau đây :

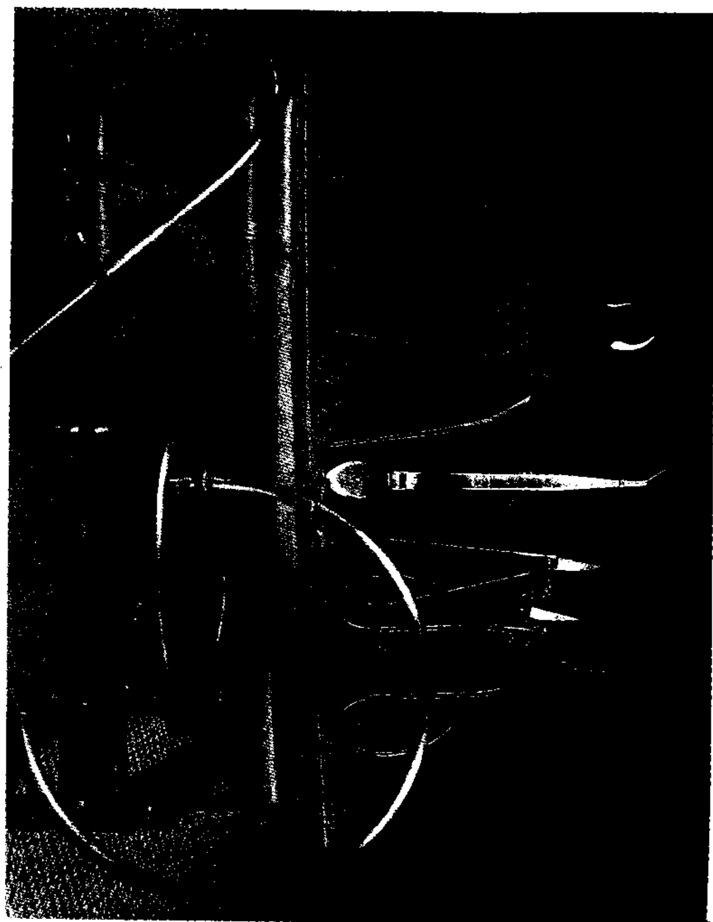
- Kềm bấm
- Kềm cắt cành để cắt thật sát thân cây, không tạo chỗ lõm sâu để vết thương mau lành.
- Kềm cắt kẽm, loại có tay cầm dài.
- Kềm thích hợp cho việc lột vỏ.
- Kềm chuyên dụng việc quấn chặt dây kẽm vào thân cây.
- Kéo bén.
- Kéo xén cây.
- Kéo tỉa có cán dài để cắt rễ to và cứng.
- Kéo có lưỡi cắt xiên để dùng cắt những cành lớn và cứng.
- Kéo đầu nhọn để tỉa rễ.
- Kéo lưỡi ngắn để cắt rễ to và cứng.
- Kéo tỉa có lưỡi ngắn dùng cắt lá, tỉa tán lá, và cắt các cành nhỏ.
- Một số nhíp chuyên dùng cho kiểng Bonsai.
- Xẻng nhỏ dùng xới lớp đất mặt trên chậu cho thông thoáng hoặc khi vô phân...
- Cái bay nhỏ để xúc đất vô chậu, và dùng trộn hỗn hợp phân và đất.
- Móc sắt để móc rễ.
- Thùng nhỏ đựng nước tưới với vòi bông sen.
- Chổi tre để quét phần đất vương vãi trên thành chậu.
- Dao nhỏ mũi nhọn và dao nhỏ lưỡi bén dùng khi chiết, tháp cây.

Tất cả những dụng cụ như kềm, dao, kéo cần phải giữ sạch sẽ để khỏi bị sét, đồng thời lưỡi phải bén ngót, vì vậy phải mài luôn. Vì yêu cầu của mọi vết cắt xén đều phải... ngọt xớt, tránh giập nát hoặc xước vỏ... làm mất vẻ thẩm mỹ của cây sau này...

Ngoài những dụng cụ vừa kể trên, còn có một thứ không thể thiếu, cần được mua sắm ; đó là dây kẽm. Đây là vật dụng dùng để uốn cây, uốn cành để tạo dáng cho cây.

Tùy vào nhu cầu của mình mà nên mua với số lượng nhiều hay ít, và kẽm cỡ nào. Nếu trồng Bonsai theo lối đại trà, hay chí ít cũng mươi lăm chậu trở lên thì không nên mua "kẽm khoanh" mà nên mua "kẽm ký" theo giá sỉ cho rẻ tiền. Và tùy theo kiểng mình là kiểng non hay kiểng già, kiểng lớn hay kiểng nhỏ mà mua cỡ kẽm lớn hay nhỏ.

Ta có thể thay thế dây kẽm bằng dây đồng, hoặc dây nhôm. Những dây được dùng xong, nếu còn tốt có thể để dành dùng lại lần sau không nên bỏ đi uổng phí. Dây dùng để quấn vào thân, vào cành nhánh ta nên dùng dây trần, chứ không nên dùng loại dây phủ nhựa bên ngoài. Loại dây đồng hay kẽm có phủ nhựa cũng cần đến trong việc ràng cây vào chậu để tạo cho cây có thế đứng vững chắc trong giai đoạn tạo dáng...

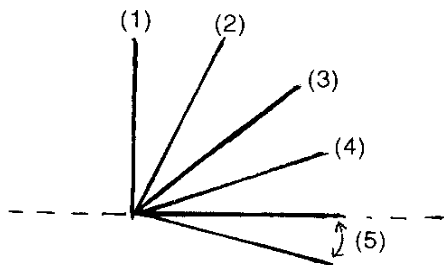
KIỂU DÁNG BONSAI

Trong tự nhiên, cây cối có dáng vẻ riêng của nó, và trong nhiều trường hợp, mỗi cây hoang dã đó vẫn có vẻ đẹp riêng, khi thì uy dũng, cứng cỏi, khi thì uyển chuyển dịu dàng, yểu điệu...

Bonsai là cây kiểng nhỏ nhưng đòi hỏi phải mang kiểu dáng của cây cổ thụ ngoài đời với đường nét tự nhiên không nặng phần xảo thuật. Muốn được vậy, nghệ nhân cây cảnh phải biết cách tạo dáng cho cây được đẹp ra.

Như quí vị đã biết, Bonsai có năm kiểu dáng căn bản, đó là những kiểu xưa nhất, còn được gọi là "kiểu Nhật Bản" nhưng hiện nay vẫn được đa số người thưởng ngoạn ưa thích.

Biểu đồ sau đây diễn tả dáng dấp của năm kiểu cổ điển đó :

(1) Thế chánh trực

(2) Thế hơi nghiêng

(3) Thế nghiêng, còn gọi là thế hoành

(4) Thế nằm còn gọi là thế ngọa

(5) Thế thác đổ, còn gọi là Huyền nhai

Ngoài 5 thế cổ điển căn bản đó ra, qua thời gian với sự sáng tạo của nhiều thế hệ nghệ nhân qua nhiều trường phái khác nhau, hiện nay Bonsai còn mang nhiều kiểu dáng khác rất đa dạng :

- *Thế trực quân tử* : Cây Bonsai có thân thẳng đứng, các nhánh mọc cân đối ngay thẳng, như bậc quân tử đầu đội trời chân đạp đất, không xu nịnh ai và cũng không để ai khuất phục.
- *Thế Nhất trụ kình thiên* : Cây cổ thụ có thể chánh trực, thân suôn đuột, chỉ có một tán lá mọc trên chót ngọn như một cái lọng nâng đỡ bầu trời.
- *Thế Xuy phong* : Thân cây hơi nghiêng (khoảng 30 độ) do bị gió đàn mà phải xiêu.
- *Thế Bạt phong hồi đầu* : Cây cứng cáp nhưng bị gió lớn đàn nghiêng khoảng 60°, nhưng phần ngọn vẫn cố gượng quay ngược trở lại tỏ ý cố gượng dậy. Hình ảnh này ám chỉ người anh hùng bị thất thế sa cơ, nhưng không chịu khuất phục.
- *Thế Tam đa* : Cây cổ thụ có ba tán tròn to trông rất sung mãn, tượng trưng cho ba điều lợi mà người đời đều mong muốn đạt được, đó là Phước, Lộc, Thọ. Phước là mong được như ông Quách Tử Nghi (đời Đường) trọn đời làm quan thanh liêm và lo tu nhân tích đức, ai ai cũng kính phục. Lộc là mong được như Ông Đậu Tử Quân (đời Tấn) suốt đường hoạn lộ được hưởng nhiều bổng lộc nên lúc nào cũng giàu có hơn người. Còn thọ là mong được như Đông Phương Sóc (đời Hán), lúc làm quan thì được lòng Thiên Tử nên bổng lộc đầy nhà. Cuộc đời Đông Phương Sóc sung sướng cho tận đến 125 tuổi mới chết.
- *Thế Ngũ phúc* : Cây cổ thụ có tán tròn 5 tầng : tầng dưới gốc lớn, các tầng trên nhỏ dần. Năm tầng này có

thể xoay tròn khắp bốn hướng, hoặc chỉ hai hướng đối nghịch nhau. Năm tầng này tượng trưng cho 5 điều ước muốn của người đời là : Phước, Lộc, Thọ, Khang, Ninh. (Khang là được yên vui. Ninh là sự bình yên).

- *Thế Thất biền* : Cây cổ thụ có tán tròn bảy tầng : tầng dưới gốc thì lớn, các tầng phía trên nhỏ dần. Bảy tầng này được mang bảy tên khác nhau. Tầng cuối cùng (sát gốc) gọi là Phủ địa. Tầng cao thứ hai gọi là Triều thiên. Tầng thứ ba tên Chiếu Thủy. Tầng thứ tư có tên Nghinh Phong. Tầng thứ năm là Quán Vũ. Tầng thứ sáu là Trung Thiên, và tầng chót trên ngọn gọi là Ngưỡng thiên.
- *Thế Quần thụ tam sơn* : Thế này còn gọi là Quần Thụ Tam Giao, là ba cây trồng chung một chậu. Nếu là "Tam sơn" thì cây giữa có ngọn cao hơn hai cây hai bên. Tuy ba cây đều có thể đứng độc lập, nhưng rễ và tán lá "gắn bó" với nhau như sẵn sàng hỗ trợ cho nhau. Nếu là "Tam giao" thì ba ngọn cây phải hướng vào nhau.
- *Thế Ngũ nhạc* : Cũng nằm trong thế quần thụ, nhiều cây cao thấp khác nhau trồng trong một khay (hay chậu). Trong thế Ngũ nhạc, năm cây có lớn, có nhỏ, có đứng có nghiêng tạo nên cảnh rừng.
- *Thế Tùng thập* : Cây tùng thân vừa cao vừa mọc thẳng, các nhánh lại mọc ngang hai bên với khoảng cách đều nhau, như hình chữ thập (十), vì vậy mới có câu : Vô thập bất thành tùng.
- *Thế Mai nữ* : Cây Mai có thân uốn hình chữ Nữ (女) trông ẻo lả như dáng dấp của người con gái. Có câu "Vô nữ bất thành mai".
- *Thế Ngọa tùng* : Cây bị gió đàn ngã (hơn 60 độ) nhưng phần ngọn vẫn cất cao hồi đầu, cố giữ thế

thăng bằng cho cây. Với thế này các nhánh của cây nên uốn theo lối tứ diện, như cây đang gồng sức để chống chỏi, không chịu khuất phục.

- *Thế Huyền Nhai* : Còn gọi là thế Thác đổ. Thân cây bị oằn xuống, phía ngọn chúi xuống quá thấp chẳng khác nào một ngọn thác đang đổ xuống. Thế cây hoàn toàn bị khuất phục trước gió bão liên miên. Ngay ngoài đời ta cũng thường gặp dạng cây này mọc cheo leo bên sườn núi do môi trường sống không thuận lợi.
- Thế Phượng vũ : Cây được uốn tỉa như hình con Phượng hoàng múa. Tán cây giống đôi cánh chim Phượng dang rộng ra. Ngọn cây có hình đầu chim và chân chim là do bộ rễ nổi cộm lên, hoặc do hai thân cây mọc song song mà thành. Đây thuộc về thế Kiểng thú, được nhiều nghệ nhân ưa thích.
- Thế Mẫu tử : Hai cây chung một chậu. Cây lớn mảnh khảnh được gọi là cây mẹ. Cây thấp hơn là cây con. Ngọn cây mẹ hơi phủ chụp lên đầu cây con, tượng trưng sự che chở của người mẹ đối với con.
- *Thế Phụ tử* : Hai cây trồng chung một chậu. Cây lớn dáng khỏe mạnh tượng trưng cho người cha. Cây nhỏ tượng trưng cho người con, dựa vào thân cây lớn như nhờ sự che chở đùm bọc. Có thể một gốc cây nẩy ra hai thân cây lớn bé...
- *Thế Hạc lập* : Cây cao ráo có dáng như con chim Hạc đang đứng giữa đồng : Cây có nhiều tán. Tán gần gốc hơi dốc xuống tạo hình đuôi hạc. Hai tán đối xứng phía trên là hai cánh. Ngọn cây là đầu hạc. Thế này tượng trưng cho tính tự lập, tự tin, không chịu ỷ lại vào ai.
- *Thế Long thăng* : Cây có thế của con rồng đang vươn lên cao. Thân cây hơi nghiêng, các tán mọc ngang tạo thế mạnh. Phần ngọn cũng vút lên. Thế này tượng trưng cho sự hanh thông, cho sự vượt tiến...

- *Thế Long giáng* : Đây là thế rồng nằm, rồng ở ẩn, tuy vẫn đẹp nhưng xưa nay ít người ưa chuộng vì mê tín, cho rằng rồng nằm không hên. Dùng bộ rễ nổi làm râu. Gốc cây sù sì làm đầu rồng. Thân cây hơi nghiêng như dáng mình rồng chúc xuống. Muốn uốn thế này cần chọn cây có bộ rễ nổi đẹp và gốc cây sần sùi với nhiều u nần để tạo mắt và mũi rồng...

- *Thế Long bàn hổ phục* : Cây có bộ rễ nổi thật tốt tạo được cái thế rồng nằm uốn khúc, cọp nằm ẩn nấp. Thế này có ý nghĩa người tài chưa gặp thời nên chưa xuất hiện. Thế cây này cũng được gọi là Long bàn hổ cứ.

- *Thế Long mã hồi đầu* : Rồng và ngựa quay nhìn nhau. Nếu là một cây thì phần rễ nổi lên như con ngựa đang dợm cất vó, còn phía gốc và thân có dáng hình rồng đang giáng xuống đuổi ngựa. Các tán cây bung ra tứ diện như vuốt rồng trong mây. Còn nếu là hai cây chung chậu thì cây thấp có thế nằm (ngọa) ngọn quay trở lại như đầu ngựa. Cây cao có thể mọc nghiêng, thân sần sùi như đầu rồng. Tàn lá rậm rạp xoay tứ diện tạo thế mạnh của rồng đang sa xuống đuổi ngựa.

- *Thế Lưỡng long tranh châu* : Hai cây cổ thụ trồng chung một chậu, phần rễ nổi cộm lên tua tủa như râu rồng hướng vào nhau. Hoặc là hai phần ngọn chụm lại với nhau như cảnh hai rồng xáp vào nhau để tranh hột minh châu.

- *Thế Văn nhân* : Cây yếu có thế nghiêng (khoảng 30°), các cành chỉ mọc ở phần ngọn của cây, phần còn lại của thân cây suôn đuột.

- *Thế Chổi* : Cây có thế Chổi tuy đẹp và lạ nhưng khó thực hiện, bởi lẽ ít có loại cây có tán lá thích hợp để tạo nên. Cây phải có các cành đều xuất phát từ đỉnh ngọn và tán lá tỏa đều ra tạo thành một vòng cung, trong khi phần thân như cán chổi suôn đuột...

- *Thế Rễ rơm*: Cây mọc trong môi trường đất bị mưa lũ xói mòn, nên bộ rễ bị lộ ra đôn thân cây lên cao. Trồng cây theo thế này, mỗi năm khi sang chậu, ta đôn cây cao dần lên. Thế rễ rơm còn gọi là thế Lộ căn.
- *Thế Xoáy*: Cây có thân không ngay thẳng mà xoắn lại như một sợi dây thừng vặn vẹo. Thế này trông không được tự nhiên, nhưng vẫn là thế lạ nên cũng được nhiều người tán thưởng.
- *Thế Bàn khúc*: Thân cây không mọc thẳng mà gấp khúc thành nhiều đoạn như rồng uốn lượn. Các nhánh cũng lượn theo đường gấp khúc của thân. Nếu cây có thêm bộ rễ nổi lên với những u nần như cái đầu rồng lại càng đẹp.
- *Thế Phủ thạch*: Cây mọc trên đá. Sống trên đá, rễ cây bám chắc vào đá và len lỏi vào các khe hở của đá mà thân cành vẫn tươi tốt. Thế này còn có tên là thế "Thạch đính" gây cho người thưởng ngoạn một ấn tượng mạnh về sự sống khắc khổ, cây chỉ biết dựa vào đá mà sống.
- *Thế nhóm cây*: Thế nhóm cây có thể là ba cây hoặc năm cây trồng trong một khay (hoặc chậu). Những cây này đòi hỏi phải có kích thước và kiểu dáng khác nhau. Các cây không được sắp xếp theo một hàng thẳng mà có vị trí khác nhau để tạo được chiều sâu. Các cây trong khay cũng có thể chia ra thành từng nhóm (nhóm hai cây, nhóm ba bốn cây chẳng hạn).
- *Thế Mãng ngoằn ngoèo*: Trên một khay có nhiều cây khác nhau về kích thước cũng như tuổi tác. Chúng mọc thành cụm, trong đó có một cây "chủ" có hình dáng nghiêng ngã tạo ấn tượng khó quên, trong khi những cây khác cũng có những thế dị biệt nhau...

Kiểu dáng Bonsai thì còn nhiều, chúng tôi chỉ xin đơn cử những thế tiêu biểu, nhưng được đa số người thưởng ngoạn ưng ý.

TRỰC QUÂN TỬ

BẠT PHONG HỒI ĐẦU

RỄ RƠM

BÀN KHÚC

XUY PHONG

THẾ CHỔI

PHỦ THẠCH

THÁC ĐỔ

BỤI CÂY

VĂN NHÂN THẾ XOAY

NHÓM CÂY

QUẦN THỤ TAM SƠN

MĂNG NGOẰN NGOÈO

NỬA THÁC ĐỔ

QUẦN THỤ TAM GIAO

TẠO DÁNG BONSAI

Nhìn cây kiểng Bonsai mọc trong chiếc chậu cạn gọn, nhẹ, đẹp hợp với khiếu thẩm mỹ của đông đảo người xem, chính là nhờ có bàn tay sáng tạo, nhờ vào bộ óc am hiểu nghệ thuật của nghệ nhân hoa kiểng góp công tạo dáng suốt một thời gian dài mới hoàn thành được. Đó là điều bất cứ ai trong chúng ta cũng dễ dàng cảm nhận được.

Một cây cổ thụ hoang dã mọc ngoài thiên nhiên cao rộng có cái dáng đẹp tự nhiên cao rộng có cái dáng đẹp tự nhiên ai nhìn cũng thích. Nhưng nếu muốn "bê" nguyên cái dáng đẹp tự nhiên đó vào cây kiểng cổ thụ thu nhỏ lại cả ngàn lần trong chiếc chậu cạn, quả là một chuyện không dễ chút nào !

Ngay một cây con do mình tạo ra do chiết, ghép mà có, tức là đã ưng ý từ khi nó còn là cành của cây mẹ, thế nhưng chắc gì sau này sẽ trở thành một cây Bonsai vừa ý với mình !

Nói cách khác, muốn có chậu kiểng Bonsai đẹp, ta phải biết cách tạo dáng, và chịu bỏ ra nhiều công sức để tạo dáng cho nó.

• CHỌN CHÍNH DIỆN :

Một cây còn ở trong trạng thái tự nhiên, chưa chắc nhìn vào hướng nào cũng đẹp. Ta phải cần quan sát cây đó đủ mọi hướng, trước sau và hai bên để tìm ra cho được cái phía nổi bật nhất của nó để coi như đó là "mặt tiền" hay mặt chính của cây. Đây là mặt đắc địa nhất, phô diễn được cái đẹp toàn bộ của cây từ rễ đến ngọn. Hoặc là từ đó cho

ta một ý niệm về sự tạo dáng cho cây để có "mặt tiền" đẹp nhất sau này.

Việc làm này là điều bắt buộc cần phải lo trước tiên đối với người có nhiều kinh nghiệm trong nghệ thuật uốn tỉa hoa kiểng. Vì rằng xác định được phần chính diện thì mọi việc tạo dáng các phần của cây sau này được dễ dàng hơn, lại đẹp đẽ hơn.

• TẠO RỄ :

Rễ cây tuy nằm sát mặt đất chậu, thế nhưng lại là nơi thu hút cái nhìn của mọi người. Trong thực tế, một cây cổ thụ mọc lâu năm ngoài trời, bộ rễ của nó trồi lên mặt đất với những hình thù đặc biệt "bò" ngoằn ngoèo tứ phía trông rất ấn tượng. Điều này có thể giải thích như sau : cây càng sống lâu năm bộ rễ của nó càng phát triển mạnh rồi nẩy nở to ra, do đó tầng rễ trên cùng càng lúc càng được đùn đẩy lên cao đến mức phải lộ thiên mà sống. Ở kiểng Bonsai, bộ rễ của cây cũng phải cho trồi lên như thế. Rễ có thể lan tỏa khắp các bên trên mặt đất chậu, trừ việc đâm thẳng về phía người thưởng ngoạn.

Có nhiều cách làm cho bộ rễ lộ thiên như vậy :

- *Cách đôn rễ* : Đôn rễ ở đây cũng có nghĩa là đôn thân lên cao để giúp bộ rễ của Bonsai dần dần trồi lên khỏi mặt đất. Lợi dụng mỗi lần sang chậu ta đem cây ra ngoài cắt bỏ bớt phần rễ già đi, và khi trồng cây lại vào chậu ta cố tình đôn cây cao hơn một vài phân để vài ba cái rễ trên cùng được phơi bày trên mặt chậu, đồng thời uốn tỉa nó mọc theo hướng mà mình mong muốn...
- *Trồng cây trong chậu sâu* : Trồng cây trong cái chậu có đáy sâu, hay trong một ống cao vài ba tấc bằng nhựa, bằng kim loại, hoặc bằng lóng tre tàu... Do bề

mặt đất bị thu hẹp, rễ cây chỉ còn cách phát triển mạnh về chiều sâu nên cứ dài dần ra mãi. Một ngày nào đó nhấc cây lên khỏi mặt đất, ta sẽ hân hoan khi thấy cây kiểng của mình đã có một bộ rễ dài. Sau khi cắt tỉa những phần cần loại bỏ, cây sẽ được trồng lại trong chậu cạn. Những cái rễ dài và to mọc gần cổ rễ nên phơi bày lên mặt chậu với những thế uốn lượn hợp lý...

- *Dùng móc sắt móc rễ lên* : Để tránh cây kiểng nhỏ khỏi bị mất sức, nhiều người không thực hiện hai cách vừa trình ở trên. Phương pháp của họ là chịu khó dùng que cứng xăm xoi lớp đất mỏng trên mặt chậu, rồi dùng móc sắt nhỏ lôi những cái rễ to mà họ thấy là cần thiết cho việc tạo dáng, để cho sống lộ thiên trên mặt chậu.

Một cây Bonsai dù đã trồng trong chậu lâu năm, dù các phần thân, cành đã được lão hóa, nhưng bộ rễ chưa lồi lên thì cây Bonsai đó vẫn chưa thể hiện được nét già lão của mình. Và như vậy giá trị bị giảm sút...

- *Hạn chế sức lớn của rễ cái* : Rễ cái còn gọi là rễ chuột có nhiệm vụ quan yếu trong đời sống của cây cối nói chung. Rễ cái bị đứt thì cây khó sống, vì nhờ đó ăn sâu xuống đất để hút nước khoáng lên nuôi cây. Thế nhưng đa số cây kiểng trồng vào chậu, người ta phải xén bớt một phần rễ cái để vừa giảm đà phát triển của cây vừa bớt choán dung tích chậu, như vậy số lượng đất cho vào chậu được nhiều hơn...

Dựa vào chi tiết này, nhiều người nảy ra sáng ý dùng một đoạn dây đồng cột chặt nhiều vòng trên phần gốc của rễ cái để hạn chế sức lớn của rễ cái lại, để đem lại điều lợi là các rễ con và phần cổ rễ được mau to hơn.

Do phần trên cũng bị cột chặt nên đoạn rễ còn lại không sao nẩy nở thêm được nên teo dần đi vì không tiếp nhận được thức ăn là nhựa luyện từ trên chuyển xuống. Các rễ con sẽ tiếp nhận phần thức ăn đó mà to ra, đoạn gốc cây cũng to ra, tạo cho gốc có dáng đẹp. Một số ít rễ con này sẽ cho phơi bày lên mặt chậu theo những chiều uốn lượn đẹp...

TẠO PHẦN THÂN :

Thân cây, nên hiểu là gồm có phần gốc và phần thân. Cây phải có gốc to hơn thân mới được đánh giá là đẹp, và mới thể hiện được sự già lão. Nói cách khác, một cây cổ thụ thì rễ phải lộ thiên, gốc phải to, thân phải nhỏ dần lên đến ngọn.

Thân cây kiểng nói chung và Bonsai nói riêng là nơi dễ đập vào tầm nhìn của người thưởng ngoạn. Một thân cây đẹp theo đúng kiểu dáng Bonsai đòi hỏi sẽ làm tăng phần giá trị thẩm mỹ của chậu Bonsai đó.

Thân cây kiểng Bonsai cần phải đạt được những tiêu chuẩn sau đây :

- Phải có dáng vẽ tự nhiên, khỏe mạnh.
- Phần gốc phải to, chiều cao phải phù hợp với chiều ngang của cành lá theo tỷ lệ cân đối.
- Mặt cong của phần thân không được lồi ra phía chính diện, mà chỉ được phô bày mặt lõm mà thôi.
- Cây già lão thân có thể nghiêng hay cong vẹo, nhưng nét "uốn lượn" phải duyên dáng mới đẹp.
- Những hang hốc thô kệch không nên để lộ ra trên thân ở phần chính diện. Ngay các sẹo lớn quá thô cũng vậy.
- Nếu Bonsai có rễ khí sinh thì nên bố trí những rễ này khắp các mặt, đựng dồn nhiều về mặt chính làm rối mắt người xem.

Với những cây kiểng còn ở trạng thái tự nhiên, chắc chắn khó lòng tìm được nhiều cây đạt được các tiêu chuẩn này. Tất cả là do bàn tay tạo dáng khéo léo của con người mới thành được. Tuy vậy, ta cũng nên chọn lựa ra những cây có những dáng đẹp, giúp cho công việc tạo dáng đỡ vất vả và mất nhiều thì giờ hơn.

Trong việc tạo dáng cho thân, có phần tưởng là dễ nhất nhưng lại khó nhất, đó là việc... lùn hóa thân cây kiểng lại cho hợp với kích thước mà kiểng Bonsai đòi hỏi.

Để làm cho cây thấp xuống thì với cây con ta bấm ngọn, còn với cây già chỉ còn cách cưa bỏ một khúc thân, chờ cây đâm chồi tạo ra thân mới. Tùy vào dáng vẻ của mỗi cây mà ta định đoạt nên cưa thấp hay cửa cao, cưa bằng hay cưa vạt chéo...

Phần thân còn quan trọng ở chỗ đó là nơi trang trí những vết nứt nẻ, sần sùi, rêu mốc, các u nần hang hốc... gây ấn tượng mạnh cho người thưởng ngoạn về sự già nua và những tang thương mà cây phải gánh chịu qua năm tháng...

• TẠO PHẦN CÀNH :

Cành được đánh giá là khung xương quan trọng của một cây. Chúng tạo cho cây sự hài hòa cân đối, và cũng nói lên được sức sống tiềm ẩn trong cây ra sao. Một cây mà số cành ít ỏi lưa thưa trơ trụi trông như người bệnh hoạn. Thế nhưng cây mà có nhiều cành lá sum suê rậm rạp quá độ chỉ làm cho cây thêm vẻ nặng nề. Chính cành, hơn các bộ phận nào khác, gây nên sự uyển chuyển và duyên dáng cho cây, vì vậy số cành được bố trí ở mức độ vừa phải, và được phân bố hài hòa hợp lý mới đẹp.

Cành nên hội đủ những tiêu chuẩn sau đây :

- Đúng theo qui luật tự nhiên, cành nào thấp nhất phải là cành lớn nhất và dài nhất. Cành này chỉ đẹp khi

nó nằm bên mặt hông của cây, chứ không chĩa thẳng vào hướng nhìn của người ngắm kiểng . Ngọn cành hơi chúc xuống.

- Cành thứ hai mọc cao hơn một đoạn, cũng lớn và dài ngang ngửa với cành thứ nhất, mọc gần đối xứng với cành thứ nhất để tạo thế cân bằng cho cây. Ngọn cành hơi cất lên.
- Những cành kế tiếp đó cứ nhỏ dần, ngắn dần, mọc vòng ra phía sau, và do tạo khoảng cách trên dưới hợp lý lại đi theo vòng xoắn ốc nên chúng không che khuất nhau.

Thật ra, về mặt thẩm mỹ, kiểng Bonsai không nên nuôi dưỡng nhiều cành, nó chỉ tạo sự rối mắt, sự rậm rạp không cần thiết. Hơn nữa đây là kiểng lùn, thân thấp, cho nên thiết nghĩ chỉ chừa bốn đến sáu cành là nhiều. Trong đó, bốn cành dưới từ to đến nhỏ dần, từ dài đến ngắn dần. Và hai cành gần ngọn chỉ là cành nhỏ (có khoảng cách thưa hơn những cành phía dưới mới hợp lý).

Vì thế, trong công việc uốn sửa, những cành dư hoặc mọc sai qui cách ta nên dứt khoát cắt bỏ đừng tiếc.

Vết cắt nên liền lặn, cố gắng không để lưu lại vết sẹo nào mới tốt, để nó giấu đi được những tì vết xấu trước đây của cây. Cần phải dùng dao thật bén để cắt cho ngọt.

Được biết, trong việc bố trí số lượng cành cho kiểng Bonsai, hiện nay trên thế giới, nổi bật nhất là Nhật và Trung Quốc, hai cái nôi của loại kiểng lùn này đã có những ý kiến khác nhau. Nói cách khác, mỗi nước thể hiện một cách khác nhau.

Chẳng hạn như ở Nhật, số cành của Bonsai được chia làm ba phần :

- Phần ngọn cây là phần cao nhất của cây, không bị che khuất nên tượng trưng cho Trời (Thiên).

- Phần giữa cây tính từ cành gần ngọn đến cành thứ hai đếm từ dưới đất lên, tức là nằm phần giữa của cây, tượng trưng cho Người (Nhân).
- Phần thấp nhất của cây gồm có cành gần mặt đất tượng trưng cho Đất (Địa).

Như vậy bố cục của cây Bonsai phải hội đủ ba phần rõ rệt, ứng với vũ trụ luận.

Còn ở Trung Hoa thì bốn hướng mà các cành cây tỏa rộng ra đều khắp lại tượng trưng cho bốn giai đoạn đáng nhớ nhất mà cuộc đời con người phải trải qua : đó là Sinh-Trưởng-Lão-Tử...

• TẠO TÁN LÁ :

Lá và tán lá của Bonsai cần phải phù hợp theo tỷ lệ cân đối với chiều cao, chiều rộng của cây. Vì rằng cây đã lùn, đã nhỏ mà lại sinh ra những lá to là chuyện không hợp lý.

Vậy tốt hơn nên chọn những cây có lá nhỏ như Cần Thăng, Kim Quít mà trồng. Các cây có lá to như Bồ Đề chẳng hạn thì chỉ còn cách làm cho lá nhỏ lại cho phù hợp với cây kiểng nhỏ.

Có nhiều cách để làm cây lá to trở nên có lá nhỏ. Có thể cứ để y các lá dính trên cuống như vậy, nhưng cắt bỏ hết hai phần ba lá, chỉ chừa lại một phần nhỏ phiến là dính lại mà thôi. Sau này khi những lá đó già và rụng đi thì lá non mọc ra sẽ có kích thước nhỏ lại. Cứ liên tục thực hiện như vậy trong vài ba lần hy vọng kết quả thu được sẽ được quí vị hài lòng. Cách thứ hai là cứ sau mùa xuân, ta trảy toàn bộ lá trên cây để cây mọc lại toàn bộ lớp lá khác. Coi như đây là lần thay lá thứ hai trong năm. Việc này nên lập đi lập lại đôi ba lần, những lá non sau này sẽ có kích thước nhỏ.

Có điều cần nói là tuốt lá như vậy chẳng khác nào bắt buộc cây trong năm thay lá bất thường nhiều lần, cây có

mạnh cũng phải suy yếu đi. Vì vậy, trong thời gian tuốt trụi lá như vậy, cây kiểng đó phải được bảo quản tốt hơn, như tưới nước đầy đủ, như đặt cây vào nơi thoáng mát, không bị nắng gắt chiếu vào... và chỉ bón thúc khi cây có triệu chứng xuống sức trầm trọng.

Còn hình dáng của tán lá cũng phải phù hợp theo kiểu dáng của từng cây. Ví dụ với cây mọc thế trực thì tán lá phải có thế nằm ngang. Cây có thế gió đùa thì tất nhiên phải tạo tán lá dạt hẳn về một phía...

Muốn uốn cành, uốn thân kiểng Bonsai phải dùng nhiều cách như cách neo, cách nêm, dùng dây kẽm... Có điều khi uốn phải cẩn thận, phải nhẹ tay, nếu cư sử thô bạo e rằng sẽ hỏng việc.

TẠO DÁNG BON SAI BẰNG DÂY KẼM

Trên nguyên tắc, kiểng Bonsai có dáng thế tự nhiên mới quí. Thế nhưng, có nhiều cây thân và cành lại mọc không hợp cách, vì vậy cần phải có sự uốn tỉa mới thành một dáng mới. Cách uốn này đòi hỏi phải sử dụng dây kẽm mới đem lại kết quả như ý.

Dây kẽm có nhiều cỡ to nhỏ khác nhau. Dây to thì dùng uốn cây to, cành cứng. Dây nhỏ thì dùng uốn cây non, cành nhỏ.

Dây kẽm cỡ nào dùng uốn cho loại thân cành nào là do ở sự tính toán khéo léo của mình, chứ không ai có thể đưa ra con số (hay kích cỡ) chính xác được. Thường thì ai dùng rồi mới có kinh nghiệm...

Hơn nữa, sự dẻo dai của mỗi giống cây một khác : có cây gỗ cứng, có cây gỗ mềm, mà cũng có cây gỗ dòn, do đó không nhất thiết phải cây cỡ này thì nên uốn kẽm cở nọ.

Nói là dây kẽm nhưng có thể thay thế bằng dây đồng, dây nhôm. Dây đồng vừa dẻo vừa mềm thường chỉ dùng uốn cành non, cây non. Dây nhôm được đánh giá tốt nhất, nhưng giá thành quá đắt.

Việc quấn dây kẽm đòi hỏi phải có phương pháp, nếu không sẽ phản tác dụng, đôi khi làm chết cây.

Trước hết, ta phải xác định rõ thân hay cành mà mình định uốn đó có độ mềm, độ dẻo ra sao ? Dễ uốn đến mức nào ? Nhờ đó ta mới xác định được cỡ kẽm phải dùng và theo sức chịu đựng của cây mà uốn để đem lại kết quả tốt. Cành cứng mà uốn mạnh tay tất dễ bị gãy.

Việc kế tiếp mà ta cần xác định trước là cần uốn những bộ phận nào trên cây kiểng lùn ? Chỉ uốn thân ? Chỉ uốn thân và thêm một cành ? Hoặc uốn tất cả cành trên cây Bonsai đó ?

Biết trước điều này sẽ có lợi là trù liệu chiều dài của dây kẽm là bao nhiêu để cắt cho vừa. Vì như quí vị đã biết, nghệ thuật uốn cây bằng kẽm, điểm tựa của đầu dây rất quan trọng. Nhờ đó mà có sự níu kéo chắc chắn, giúp cho việc uốn cây có kết quả tốt.

Khi uốn kẽm vào cành, cần phải làm những việc như sau :

- Nếu uốn thân thì giữ thân đứng vững rồi mới quấn dây. Khi uốn thân, một đầu kẽm nên cắm sâu xuống đất (vị trí sát gốc cây), rồi lại quấn quanh gốc cây thêm một vòng để lấy điểm tựa chắc chắn, sau đó mới quấn dần lên...
- Nếu quấn cành thì cũng cột một đầu dây quanh thân (ngay chỗ chàng ba càng vững) để làm điểm tựa, sau đó mới quấn dây lơi vòng quanh cành từ gốc ra đến ngọn. Dây kẽm được quấn theo hình xoắn ốc với độ xiên khoảng 45° là vừa. Quấn cành thì phải bắt đầu quấn từ gốc cành (sát thân cây) ra đến ngọn cành. Không nên quấn dây theo chiều ngược lại, tức là từ ngọn trở lại gốc cành, vì quấn như vậy dây sẽ tự bung lỏng, không đem lại kết quả gì cả.

Tiện đây chúng tôi cũng xin được trình bày thêm là không nên quấn mối dây quá chặt, ôm sát vào thân cây quá, vì như vậy dây sẽ hằn sâu vào vỏ cây, không những làm mất vẻ mỹ quan mà còn tạo thương tích cho cây kiểng quí, có khi làm chết cành vì gây ách tắc việc dẫn nhựa. Vì vậy, khi quấn dây kẽm ta nên thao tác bằng tay, chậm rãi và cẩn thận, không nên dùng kềm trợ lực cho mình, thường

gây ra sự vướng víu, có thể làm gảy chồi, gảy nhánh hoặc làm rụng lá...

Trong trường hợp quấn dây hai cành kế cận nhau thì nên sử dụng một sợi kẽm để quấn chung cả hai cành, như vậy mối quấn mới vững chắc, mới có lực mạnh (vì có mối dây vòng quanh thân cây để làm điểm tựa). Còn nếu phải quấn dây liên tiếp nhiều cành trên cùng một thân thì phải quấn dây từ cành thấp lên dần đến cành cao...

- Khi quấn dây kẽm vào cành ta nên dùng một tay để giữ vững cành đó, còn tay kia quấn dây, như vậy cành sẽ không bị tét hay bị gãy.
- Chờ quấn dây xong đâu đó rồi ta mới bắt đầu uốn thế theo ý mình muốn. Cách uốn cần nhẹ nhàng, cẩn thận, phải nương tay, hễ "mềm nắn rắn buông" nếu không cành sẽ gãy.

Có trường hợp uốn xong mà cành không chịu ở vào vị trí mà ta mong muốn, thì nên hiểu là dây kẽm đang dùng không đủ độ cứng, không đủ lực. Vậy thì một là thay dây kẽm loại lớn hơn, hai là quấn thêm một sợi dây kẽm khác, cùng cỡ, nằm sát bên sợi kẽm trước để tạo lực mạnh hơn.

- Các vòng dây quấn trên thân hay trên cành không nên quá nhặt, cũng không được quá thưa. Các vòng nên có khoảng cách vừa phải, độ xiên khoảng 45° là vừa.
- Điều sau cùng mà chúng tôi muốn được lưu ý quí vị là ta chỉ nên quấn dây kẽm để tạo dáng, thế cho kiểng Bonsai đang ở trong thời kỳ sung sức, cây đang phát triển mạnh. Với những cây suy yếu như cây vừa mới được sang chậu thì không nên quấn dây.

• THÁO GỠ DÂY QUẤN :

Trong thời gian quấn dây tạo dáng, cây Bonsai của quí vị tuy có gọn gàng, nhưng trông đáng thương làm sao ! Ai

cũng muốn có một ngày gần để gỡ bỏ những vòng dây không mấy gợi cảm này. Nhưng ngày đó bao xa ?

Với cây còn non, cành mềm dẻo thì chỉ mất vài tháng. Với những cây rụng lá theo mùa thì thời gian quấn dây trên dưới 6 tháng. Còn với loại thông hay tùng bách thì có khi đến ba bốn năm mới được tháo dây.

Do có một thời gian khá dài như vậy, nên đa số cây khi gỡ dây quấn thường bị thương tật do dây quấn hằn sâu vào lớp vỏ, nhất là đối với những cây phải quấn dây quá lâu năm. Vì rằng trong thời gian đó cây vẫn không ngừng tăng trưởng...

Những vết sẹo này nếu cạn, qua năm tháng có thể bị mờ dần, nhưng nếu quá sâu thì coi như chịu tật.

Tháo dây quấn có thể thao tác bằng tay, nếu dây không hằn sâu vào vỏ. Cứ một tay giữ chặt cành, còn tay kia tháo dây. Nếu sợi dây quá dài sợ vướng víu làm hư hại cây thì tháo được đoạn nào dùng kềm cắt ngay đoạn đó.

Trường hợp dây quấn đã hằn sâu vào vỏ thì chỉ còn cách dùng loại kềm cắt kẽm moi ra từng đoạn ngắn mà cắt rồi tìm cách gỡ dần.

Những dây kẽm đã dùng rồi, nay tháo ra ta có thể thu gom những đoạn dài để tận dụng dùng lại lần sau, bỏ đi uổng phí. Ngay giới chơi Bonsai ở các nước công nghiệp giàu có họ cũng làm như vậy.

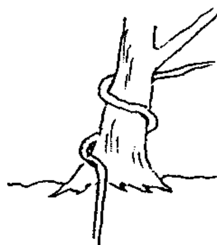
Ngoài việc dùng dây kẽm quấn vào thân vào cành để uốn thân và cành vào đúng khuôn mẫu mà kỹ thuật tạo dáng Bonsai đòi hỏi, ngày xưa ông bà ta cũng có vài cách khác có thể áp dụng cho kiểng Bonsai :

- *Cách treo* : Muốn cho những cành mọc đổi hướng hoặc oằn xuống, muốn cho thân cây nghiêng hẳn về một bên nào, ta dùng một sợi dây kẽm cột vào một cục đá hoặc một vật nặng nào đó, đầu dây kia cột

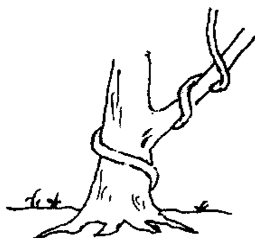
vào đầu cành hoặc đoạn thân gần ngọn cây để chúng oằn xuống theo đúng kiểu dáng mà ta muốn.

Một cách khác là dùng dây kẽm cột vào thành chậu, còn đầu dây kia cột vào đầu nhánh cây rị xuống ngang tầm mà mình muốn uốn. Sau một thời gian độ vài tháng, ta gỡ sợi dây ra, hy vọng cây kiểng đã có dáng mới.

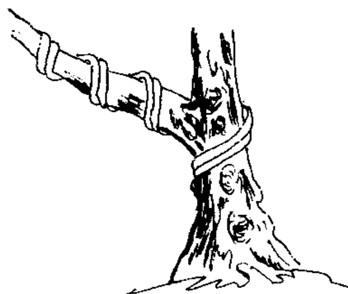
- *Cách nêm* : Với những cành chéo lên tạo tán không đẹp, muốn cho nó có vị thế nằm ngang, thay vì làm theo cách trên, ta dùng một miếng gỗ cứng, một đầu chỏi vào cành, một đầu chỏi vào thân cây để ép cành đổi hướng như ý mình mong muốn...

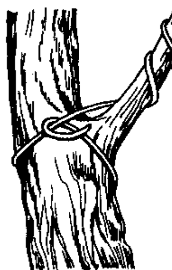
Uốn thân : đầu dây kẽm cắm sâu xuống đất chậu để tạo điểm tựa...

Uốn cành : đầu dây kẽm nên vòng qua thân làm điểm tựa để tạo lực mạnh

Quấn dây đôi

Quấn dây đơn

Mối quấn quá thưa

Mối quấn quá dày

Mối quấn vừa phải

Quấn dây phải có điểm tựa mới tạo lực

NGHỆ THUẬT LÃO HÓA KIỂNG BONSAI

Mỗi cây Bonsai sau khi đã được bàn tay lành nghề của nghệ nhân chăm nom với kỹ thuật đặc biệt, đều có một vẻ đẹp riêng, một giá trị riêng, dù đó là cây còn non hay đã ở vào cái tuổi đại thụ.

Thế nhưng, với cây Bonsai đại thụ sống trong chậu cạn, bao giờ cũng có giá trị cao hơn.

Nhìn cây kiểng lùn chiều cao chỉ một hai gang tay mà mang dáng già nua tuổi tác, giống như một cây cổ thụ cao ngất ở ngoài trời thu gọn lại, chắc chắn mọi người sẽ không tiếc lời trầm trồ khen ngợi đến tài năng và công sức của người đã tạo ra được "tác phẩm nghệ thuật" đáng giá ấy.

Trước một cây kiểng lùn cổ thụ, người đa cảm thế nào cũng không tránh được những cảm xúc vẩn vơ nảy ra trong lòng mình. Họ sẽ không tránh được nỗi chạnh lòng khi nghĩ đến những ngày già nua tuổi tác của mình sắp đến. Họ sẽ lẳng lặng nhìn những chứng tích trốc lở, nứt nẻ, sù sì... ẩn hiện đây đó trên khắp thân cây mà cảm thương cho cái cây khốn khổ phải lắm phen bị nắng giập mưa vùi.

Xưa nay đa số người ngắm kiểng đều có cái cảm xúc "thương vay khóc mướn" như vậy.

Nhưng, muốn cho cây kiểng được người xem ban phát cho nhiều cảm tình như vậy thì suốt trong thời gian vun trồng, chăm sóc, tạo dáng... ta cố dốc hết toàn tâm, toàn ý của mình vào công việc để "phả" vào cho cây một cái hồn, một nét sống động. Nếu làm được như vậy thì dù với người

khó tính đến đâu thì họ cũng không dựa vào đâu để chê bai được.

Tạo dáng một cây già, tất nhiên phải tạo cho được những đường nét, những chứng tích già lão, cằn cỗi mà bất cứ một cây đại thụ nào ở ngoài thiên nhiên cũng có cả. Chẳng hạn :

- Rễ cây nổi hằn lên khỏi mặt đất với những u nần, hoặc có đoạn bị ma xát tróc vỏ hay mòn nhẵn.
- Gốc cây phình to ra hoặc lộ hẳn lên khỏi mặt đất chậu, có những đường nứt nẻ nhuộm nét già nua.
- Thân cây đây đó có những hốc sâu vào lõi gỗ như những thương tật do tác hại của thời tiết khắc nghiệt tạo thành.
- Vỏ cây bị tróc lở nhiều nơi, hoặc sù sì mốc meo đeo bám.
- Cành bị gãy như không đủ sức chống chỏi với nắng mưa, sương gió.
- Tán lá cũng xác xơ, có nơi bị khuyết trông thảm hại...

Như vậy càng tạo ra được những đường nét cằn cỗi thô kệch, già nua cho cây chừng nào thì cây càng có giá trị thẩm mỹ cao. Mà muốn làm được vậy thì ta phải có nghệ thuật riêng, kỹ xảo riêng, đồng thời cũng đòi hỏi ở tính đam mê yêu nghề và lòng tự tin lẫn nhẫn nại.

Công việc này không quá khó đối với những nghệ nhân lành nghề, quen việc, nhưng lại rất khó đối với những ai mới bắt tay vào nghề.

• TẠO VẺ GIÀ CỖI CHO CÂY :

Cây già khác với cây non, cũng như người già khác với người trẻ. Sự khác biệt ở đây rõ nét nhất là hình dáng bên ngoài. Người già thì da dẻ nhăn nheo, dáng đứng hơi chúi

tới trước, cử chỉ chậm chạp. Đó là những điều không thấy ở người trẻ.

Còn cây đã gọi là cổ thụ thì bộ rễ nổi ngoằn ngoèo trên mặt đất; vỏ cây không láng mướt mà nứt nẻ sần sùi; thân không trơn láng mà nổi lên những u nần hoặc có hang hốc; cành nhánh thì xác xơ, có cành bị gãy ngang hoặc khô héo...

Muốn tạo vẻ già cỗi cho cây phải có nghệ thuật riêng, kỹ xảo riêng, có thể mỗi nghệ nhân hoa kiểng có một cách thao tác khác. Nhưng đây là "bí mật nhà nghề" chưa chắc ai đã chịu dễ dàng chỉ vẽ cho ai ! Thế nhưng, thường thì họ cũng có cách làm như sau :

- *Tạo rễ già nua* : Khác với cây con trẻ, cây càng già thì bộ rễ càng nổi cộm lên mặt đất tạo hình thù những những con thú hay nhiều hình tượng khác. Muốn có bộ rễ nổi cộm lên như vậy, cứ mỗi lần thay đất trong chậu, ta dần dần đôn rễ lên cao... Những cái rễ non được nằm trên mặt đất một thời gian, tiếp giáp với sương nắng, mưa gió sẽ mau lớn và lớp vỏ bị sạm lại, có chỗ còn nứt nẻ, u nần...
- *Tạo thân cây già* : Thân cây già thường có những u nần hang hốc, vỏ bị sần sùi khô rám, một vài chỗ bị toác ra hoặc nứt nẻ một đường dài dọc thân để lộ hẳn phần gỗ bên trong như bị một thương tật nào đó khủng khiếp trên đời...

Nếu bứng được những cây hoang dã bên ngoài có những thương tật sẵn, đem về mình tu sửa lại phần nào thì vừa nhẹ công lại vừa có tính tự nhiên. Còn không thì phải kiên tâm thao tác từng bước một.

- Tạo u nần bằng cách dùng mũi dao nhọn khoét sâu một chỗ nào đó trên thân cây rồi lột bỏ chỗ vỏ đó ra.

Sau này nhựa nguyên đến vết thương đó không lưu thông được nên dần tích tụ lại mà thành u nần.

- Tạo hang hốc cũng bằng cách này, nhưng phải khoét phần vỏ rộng hơn và sâu hơn (phạm vào gỗ)
- Muốn vỏ sần sùi thì dùng dao mũi nhọn rạch theo chiều dọc từng đoạn ngắn trên bề mặt vỏ khắp thân để tạo nên từng đoạn sẹo khiến thân không còn trơn láng nữa.
- Những chỗ bị toác dài ngắn khắp thân cây cũng thực hiện bằng cách lột một phần, một đoạn vỏ ngắn hay dài trên thân. Có thể dùng dao mũi nhọn, hoặc dùng kềm lột vỏ để bóc vỏ ra, sao cho phần gỗ bên trong bị lộ hẳn ra ngoài. Tốt hơn hết, dùng giấy nhám chà láng phần gỗ, như vậy sau này nó sẽ trở nên màu ngà chứ không còn trắng bạch nữa. Những mép vỏ quanh vết cắt qua thời gian sẽ cũ đi, sần sùi lên, tạo cảm giác cây già lão hẳn.
- *Tạo cành già cỗi* : Cành non biến thành cành già, ta cũng phải tạo cho bằng được một số đường nét nứt nẻ trên thân cành cho phù hợp sự già nua ở phần thân cây thì mới có sự hợp lý. Cách tạo những đường nứt nẻ cũng giống như cách làm ở phần thân cây vừa trình bày. Cành già không nên để vươn rộng mà nên xén cụt bớt, hầu tạo được ấn tượng bị mưa bão làm gãy. Nếu có một cành nào bị chết vẫn có thể giữ lại, vì chính cành khô đó nói lên được sức khỏe của cây già đang bị tiêu hao lần mòn...

Thường thì cây còn tơ được cải biến thành cây già nên việc lột vỏ và đục khoét sâu vào thân tạo nên những vết thương quá nặng khiến cây mất sức và dễ bị chết. Đó là điều đáng tiếc và nên tránh.

Vì vậy, mọi việc ta nên tiến hành từ từ, phải chờ vết thương này lành mới "phá" thêm vết thương khác.

Công việc lão hóa một cây, ai cũng biết, không thể thực hiện xong trong một sáng một chiều mà được. Với những cây ba bốn năm tuổi, ta còn phải bỏ ra một đôi năm may ra mới hoàn thành được hết công việc "hóa trang" cho nó thành già. Còn với cây non, cây tơ thì phải chiếm nhiều thời gian hơn nữa...

Ngay việc lột vỏ không thôi, cũng phải dè dặt cẩn thận, vì dục tốc bất đạt.

Quí vị đã biết nhiệm vụ của vỏ là dẫn nhựa nguyên từ dưới đất lên để biến thành nhựa luyện nuôi cây. Nếu lớp vỏ bị bóc với diện rộng làm ngăn trở việc dẫn nhựa nguyên, tất cây sẽ yếu sức. Vì vậy mới có lời khuyên là lột vỏ phải lột thành nhiều đợt; và kỹ thuật đòi hỏi là không được lột với diện rộng.

Mặt khác, trong thời gian dài uốn nắn, cắt tỉa để lão hóa cây kiểng lùn, nhiều khi vô tình làm gãy đọt, gãy cành hoặc gây một số thương tật nào đó cho cây ta cũng chớ nên vội vàng tự trách. Vì đôi khi trong cái rủi lại có cái may : ta có thể lợi dụng những thương tật đó để tạo sự lão hóa cho cây... một cách tự nhiên hơn.

Chẳng hạn với cành bị tét sát thân cây thì nên cắt bỏ để tạo cho thân có vết sẹo tự nhiên, hoặc nhân đó khoét sâu vào để tạo hang hốc. Nếu cành bị gãy nửa chừng thì xem như cây già có lần bị giông gió hoặc sét tấn công làm cho gãy cành ngọn... Những cành chết khô cũng tạo được những nét chấm phá trong bối cảnh... mỏi hơi tàn sức của cây già...

Mọi việc ở đời đôi khi phải áp dụng đến lẽ quyền biến mới gặt hái được thành công.

Còn một chi tiết nhỏ cần phải đề cập đến nữa là nên phủ lên trên mặt đất chậu trồng Bonsai cổ thụ một lớp rêu xanh để tạo được ấn tượng cho người xem là cây đã được trồng quá lâu trong chậu. Vì như chúng ta đã biết rêu chỉ mọc trên những tảng đá, những khoảng đất ẩm ướt mà nơi đó lâu ngày không gặp một sự ma xát nào... Và thời gian để cây rêu hình thành không phải là ngắn ngủi.

Mặt khác, chậu cạn trồng cây Bonsai già lão không thể dùng cái chậu mới "ra lò" còn thơm mùi đất. Ta phải thay vào đó một chiếc chậu cũ, chấp nhận lớp men phai mờ, miễn là đừng sứt mẻ là được.

Khi trưng bày, nên đặt chậu Bonsai cổ thụ cạnh những cây Bonsai còn non trẻ để làm nổi bật sự tương phản, hoặc đặt chậu Bonsai cổ thụ vào một vị trí dễ nhìn, như đặt cách xa ra những cây bình thường khác...

NHỮNG CÂY BONSAI LOẠI UỐN TỈA

Kiểng Bonsai cũng giống như kiểng thường, có nhiều loại. Có loại trồng ra hoa, trồng ra quả, có loại phải gia công uốn tỉa mới đẹp, nhưng cũng có loại tự nó đã ó dáng vẻ thích nghi về mặt thẩm mỹ rồi nên cứ để mọc ự nhiên.

Mà ý thích riêng tư của người chơi hoa kiểng xưa nay ũng có sự khác biệt : có người cả đời chỉ thích loại kiểng ıốn tỉa, có người thích kiểng có đơm hoa trái và cũng có người thích trưng bày tất cả mọi thứ cây kiểng trong vườn ciểng của mình.

Trồng kiểng tuy dễ mà khó. Cũng như nuôi chim chóc hú vật rừng, ta cần phải biết môi trường sống của từng loại a sao từ đó mới lo đáp ứng cho chúng đúng mức để sinh rưởng tốt được.

Sau đây, chúng tôi xin đơn cử một số giống cây Bonsai huộc loại kiểng thế được các nhà chơi kiểng ham thích nhất :

• CẦN THĂNG :

Cây Cần thăng tên khoa học là Limonia acidissima là cây kiểng được phổ biến sâu rộng trong giới nghệ nhân chơi kiểng Bonsai từ trước đến nay.

Cần thăng thường được nhân giống bằng cách gieo hột, và hột Cần thăng được giới chơi hoa kiểng của ta nhập từ nước bạn Campuchia về. Vì rằng giống cây này chỉ mọc nhiều ở rừng Campuchia.

Cây Cần thăng Bonsai nằm trong chiếc chậu cạn, chúng ta thấy nó gọn nhẹ dễ thương, nhưng thực ra nếu được trồng ngoài rừng thì đó là cây đại thụ, thân to một người ôm không xuể.

Do đó, chúng ta không nên ngạc nhiên khi thấy Cần thăng rất mau lớn khi sống trong môi trường ít đất trong chậu, vì vậy mỗi lần sang chậu ta cứ phải sang loại lớn hơn.

Nghệ nhân chơi kiểng Bonsai mười người như một, ai cũng thích trồng Cần thăng, vì lẽ nó có những đặc điểm rất tuyệt hảo đối với ngành nghề của họ. Thứ nhất thân cây nổi u nần và màu vỏ xám mốc như vỏ của cây già lão. Thứ hai là cành Cần thăng thường mọc ngang với những chiếc lá nhỏ dễ thương, đó là chưa nói cành buông dài tạo thành tán đẹp. Thứ ba là Cần thăng lại dễ uốn nắn do thân dẻo dai. Thứ tư là có thể dùng Cần thăng làm gốc ghép để ghép một số loại kiểng giống khác.

Điều thú vị nhất là nếu có một chậu Bonsai Cần thăng vừa ý, ta có thể chơi lâu đến suốt cả đời mình, vì tuổi thọ của cây có thể cả trăm năm.

- **MAI VÀNG :**

Mai vàng có tên khoa học là Ochna Integerrima, từ xa xưa đã được ông cha ta trồng làm cây kiểng, vì tuổi thọ của cây Mai vàng cũng không thua gì Cần thăng. Có điều ngày xưa ông cha mình chơi Mai vàng theo lối kiểng cổ, và chơi theo bộ : bộ ba cây, năm cây. Ngày nay, Mai vàng được chơi theo kiểng Bonsai, chú trọng đến phần gốc, rễ hơn là cành nhánh.

Cây Mai mới năm, mười năm tuổi chưa cho gốc đẹp, trừ những cây mọc hoang ngoài rừng, ngoài bụi, không ai chăm sóc phải sống trong điều kiện khắc khổ thì mới có những cây phơi bày ra phần gốc rễ với hình thù quái dị đặc biệt mà thôi.

Cây Mai cho gốc đẹp phải là những cây Mai già, nhưng cũng phải có bàn tay của người làm vườn kinh nghiệm suốt nhiều năm trường lo uốn tỉa mới thành được. Và những Mai già này từ vườn bứng trồng vào chậu cũng là cả một kỳ công, vì nếu đứt rễ chuột thì cây dễ chết. Vì vậy, phải biết cách tỉa xén bộ rễ từ từ, đến năm lần bảy lượt, tập cho cây quen dần sự chịu đựng với số rễ ít ỏi, lúc đó mới mạnh tay bứng trồng vào chậu được.

Cây Mai, có sức sống dẻo dai, ta có thể tạo sẹo, tạo đường nứt nẻ, nói chung là tạo sự lão hóa, xẻ đục vào gốc, vào thân cây vẫn đủ sức chịu đựng được.

Kiểng Bonsai Mai vàng rất quí, do hiếm.

- **MAI CHIẾU THỦY** :

Mai Chiếu thủy tên khoa học là Wrightia religiosa, dùng làm kiểng Bonsai tuyệt đẹp. Cây Mai chiếu thủy nếu biết cách uốn sửa sẽ gây ấn tượng mạnh cho người thưởng ngoạn ở bộ rễ và tán lá quá đẹp của nó.

Từ xa xưa, Mai chiếu thủy đã được ông bà mình trồng dưới dạng kiểng cổ, vì sức sống của cây rất dai. Nhưng do có ưu điểm là dễ nhân giống : có thể trồng bằng hột mà giâm cành cũng dễ sống. Cây con bứng vào chậu mới cao hơn gang tay đã ra hoa. Rễ cây cũng mau phát triển, cứ đôn rễ vài lần là ta đã có bộ rễ lộ thiên muốn uốn theo hình dáng nào tùy thích. Trong khi đó thì tán lá được uốn thành "tay", tức tán tròn rất đẹp.

Mai chiếu thủy lại không kén đất trồng, dễ sống có khả năng chịu được úng ngập, có điều phải năng tưới thì cây mới sinh trưởng tốt.

- **CÂY KIM QUÍT** :

Cây Kim quít tên khoa học là Trifasia trifoliata được hầu hết những người chơi kiểng xưa nay chọn trồng. Những

cây kiểng Kim quít được uốn tỉa đẹp lại có tuổi đời từ năm sáu chục năm trở lên thường có giá bán... khó với tới ! Đó là những cây kiểng chủ, ai có trong tay đều quí như vàng.

Trên thị trường kiểng Bonsai, Kim quít không hiếm, nhưng tìm cho ra một cây vừa ý để mua là chuyện khó khăn. Vì rằng, giống cây này rất chậm lớn. Cây con trồng năm bảy năm chỉ lớn bằng ngón tay cái là cùng !

Để có cây lớn mà uốn tỉa, chỉ còn cách vào rừng tìm những cây hoang dại mọc đã lâu năm để bứng về trồng. Nếu gặp may, ta sẽ gặp được nhiều cây có hình dáng lạ do gặp môi trường sống quá khắc nghiệt mà thành.

Nghệ nhân chơi hoa kiểng thích Kim quít vì cây có những ưu điểm sau đây :

- Nhánh cây khúc khuỷu chứ không suôn đuột như Mai.
- Nhánh dẻo dai có thể uốn xoắn ốc như cái lò xo được. Và khi thân hay nhánh đã được uốn theo khuôn mẫu rồi thì nó cứ giữ nguyên mãi cái dáng thế đó. Chính đặc điểm này đã làm hài lòng nghệ nhân chơi kiểng, vì không có cây nào sánh được.
- Kim quít có hoa thơm, trái bằng nút áo, khi chín có màu đỏ tươi, mọng nước, cho vào miệng nếm thử có vị the như quít vậy.
- *Cây Sung* : Cây sung có tên khoa học là Ficus racemosa, sống ngoài trời là một cây cao lớn và sống lâu năm, giống như cây Cần thăng vậy. Người mình thường trồng sung cạnh bờ ao, và do cây quá lớn lại có sức lớn rất nhanh, nên ít có nhà nào trồng đến hai cây, dù vườn họ rộng. Cây sung rất sai trái, trái mọc thành chùm, và đó là món ăn của người nghèo.

Cây sung con mọc hoang bứng trồng vào chậu cạn, chịu khó uốn tỉa và biết cách hãm sức lớn của cây lại thì nó trở thành kiểng Bonsai đẹp.

Cái đẹp của sung Bonsai trước hết là ở bộ rễ. Ta có thể đôn cây lên để có bộ rễ lộ thiên, kế đến là phần gốc bề thế to lớn hình thù y như gốc đa vậy. Nhánh sung với lá nhỏ có thể uốn tỉa thành tán tròn đẹp.

Một cây sung Bonsai uốn tỉa khéo trông đẹp không thua gì Cần thăng, Nguyệt quới, nhưng không hiểu sao nhiều người lại không... mặn mà với nó. Chẳng lẽ do Sung xuất thân từ chốn quê mùa đồng ruộng chăng ?

- *Cây Si* : Cây Si có tên khoa học là Ficus benjamina L. được đánh giá là loại kiểng Bonsai "bình dân" như cây Sung vậy. Nhưng, phải nhìn nhận là khi được uốn sửa đàng hoàng thì chậu Bonsai này trông rất hấp dẫn, ai cũng thích.

Sống ngoài trời, cây Si rất cao lớn, cũng sống lâu năm, đặc biệt có nhiều rễ khí sinh xuất phát từ thân, từ cành nên, trông như một cây già lão lắm, nhưng thực ra nó vẫn còn tơ. Những cây già rễ khí sinh lại càng nhiều.

Bứng cây con trồng vào chậu cạn, Si bị hãm sức lớn lại đôi khi chỉ cao độ vài ba mươi phân, nhưng hình dáng nó cũng chẳng khác gì cây mọc ở ngoài trời, vẫn có rễ khí sinh tỏa xuống trông rất hấp dẫn.

- *Cây Ngâu* : Cây Ngâu tên khoa học là Aglasia duperreana, có hoa thơm dùng để ướp trà. Sống ngoài trời cây Ngâu rất cao, có thể đến năm sáu thước. Nhưng nếu trồng vào chậu cạn thì cây cũng dễ dàng bị hãm lùn độ ba bốn mươi phân.

Sở dĩ người ta chọn Ngâu làm cây kiểng vì lá nó từa tựa như lá Cần thăng, và cũng xanh tươi suốt năm như lá Cần thăng vậy. Đặc điểm thứ hai là trái Ngâu khi chín cũng có màu đỏ như trái Kim quít, làm tăng thêm phần hấp dẫn nên ai cũng thích.

CHĂM SÓC KIỂNG BONSAI

Việc chăm sóc kiểng Bonsai thật ra không có gì nặng nhọc, nhưng đòi hỏi người chuyên trách phải có tinh thần chịu khó và siêng năng cần mẫn, vì mọi công việc phải được cập nhận hóa mỗi ngày.

Ngay việc chỉ trồng số ít năm mười chậu, mỗi ngày ta cũng phải dành chút thì giờ quan sát từng cây một để xem sự sinh trưởng và phát triển của cây ra sao, cần chăm sóc về mặt nào như tưới nước hay vô phân, bắt sâu hoặc nhổ cỏ dại...

Với cây kiểng, càng quan tâm chăm sóc ta càng yêu mến cây hơn, dẫn đến việc tinh thần ta thoải mái hơn yêu đời hơn, vui sống hơn...

Chăm sóc kiểng Bonsai thường có những công việc sau đây :

- *Tưới nước* : Bonsai do trồng trong chậu cạn nên trong mùa nắng cần được tưới nước vài lần trong ngày cây mới đủ độ ẩm để sống. Nên tưới vào buổi sáng sớm và buổi xế chiều.

Lượng nước tưới mỗi chậu không cần nhiều, nhưng phải tưới bằng tia nước nhỏ để vừa tránh đất trồng bị xói mòn vừa để có thì giờ để nước thấm đậm vào đất. Nên dùng bình nước tưới nhỏ có vòi hoa sen để tạo ra tia nước nhỏ.

Cách tưới là tưới từ trên ngọn trở xuống gốc. Tưới qua một lần, sau đó trở lại tưới tiếp lần hai, như vậy nước tưới mới len lỏi đều khắp mọi ngóc ngách của chậu, và điều này thì rất có lợi cho cây.

Với những cây Bonsai trưng bày trong nhà, mỗi lần tưới nước ta nên chịu khó dời chậu ra sân. Khi tưới xong, phải chờ nước dư thoát hết qua các lổ thoát nước dưới đáy chậu thì mới bưng vào nhà.

Khi tưới nước ta nên theo dõi từng chậu một để xem lỗthoát nước có bị bế tắc hay không. Nếu có sự cố thì phải sửa chữa ngay, vì hễ bị úng thủy thì kiểng Bonsai sẽ bị thối rễ mà chết.

Cũng xin được lưu ý quí vị một lần nữa là nước dành tưới cho kiểng Bonsai phải là nước sạch, không ô nhiễm.

- *Bài trừ cỏ dại* : Đất trồng kiểng Bonsai tuy ít nhưng chứa nhiều chất bổ dưỡng, đã thế độ ẩm trong đất lại là điều lý tưởng cho cỏ dại phát triển nhanh. Cỏ dại vừa làm mất vẻ thẩm mỹ của cây kiểng vừa tranh ăn chất màu của cây, nên ta phải diệt trừ bằng hết. Bài trừ cỏ dại là việc làm thường xuyên, hễ thấy chúng xuất hiện là nhổ bỏ ngay.
- *Theo dõi sự sinh trưởng của cây* : Hàng ngày trong khi tưới nước, ta kết hợp luôn việc quan sát sự sinh trưởng của cây ra sao. Những cây có triệu chứng suy yếu như héo đọt, vàng lá... cần phải tìm hiểu nguyên nhân để định hướng chữa trị cho phù hợp.
- *Bón phân thúc* : Muốn cho kiểng Bonsai phát triển mạnh, ta cần phải bón phân thúc. Phân bón có nhiều dạng : dạng hòa vào nước để tưới lên gốc, dạng cục dùng chôn sâu xuống đất chậu, rễ cây sẽ hấp thụ dần. Thường thì người ta dùng phân bánh dầu, bẻ ra từng miếng nhỏ rồi vùi xuống đất để phân hòa tan dần vào đất cung cấp chất bổ cho cây.
- *Bài trừ kiến, côn trùng và sâu bọ* : Thường thì mỗi loại cây có một loại sâu rầy hoặc vi khuẩn tấn công.

Lũ kiến cũng thường kéo đến đây để đào đất moi tìm những thức ăn dưới đất mà chúng có thể dùng sống qua ngày được.

Không công đâu mà đi diệt trừ từng con như vậy, hàng tháng, hoặc vài tháng, theo đúng định kỳ ta nên phun thuốc trừ sâu lên cây, như vậy mới yên tâm.

- *Theo dõi các cây đã và đang tạo dáng* : Cây kiểng đang tạo dáng dù với hình thức gì : như quấn dây kẽm, như cách treo, cách nêm... tuy khi thực hiện thì kỹ lưỡng, chắc chắn, nhưng có thể do một tác động nào đó mà hư hại đi, ta nên theo dõi để sửa chữa kịp thời. Chẳng hạn với những đoạn thân hay cành mà dây kẽm quấn lâu ngày nên hằn sâu vào lớp vỏ, ta nên tìm cách tháo ra và xử lý ngay vết sẹo để tạo được vẻ thẩm mỹ cho cây.

Có những trường hợp cây đã qua thời kỳ tạo dáng, nhưng dần dần chúng lại phẩn hồi lại vị thế ban đầu. Trường hợp này nếu phát giác kịp thời vẫn có thể cứu vãn được, bằng cách tái tạo lại cách uốn sửa như trước thêm một thời gian nữa.

- *Ngăn ngừa gia súc, gia cầm phá hoại* : Kiểng Bonsai tuy không có nét gì hấp dẫn đối với các loại gia súc gia cầm như chó mèo, gà vịt... nhưng nếu đặt vào nơi thấp thì chúng cũng có lý do để lui tới... và sẵn sàng làm gãy đổ, bể nát. Vậy, tốt hơn hết ta nên trưng bày những chậu kiểng quí của mình vào một nơi an toàn, mà cách an toàn nhất là dùng kệ cao, có kích thước ngang với tầm nhìn của mình là được.

Cũng cần nói thêm là nên bảo quản các chậu Bonsai thật tốt mỗi khi cần di chuyển chúng đến một nơi xa, do chúng dễ hư hỏng.

Tóm lại, chăm sóc Bonsai cũng giống như cách chăm sóc các loại hoa kiểng khác. Những công việc chính vẫn lavun phân tưới nước, tỉa lá bắt sâu mà thôi. Trong trường hợp trồng số lượng nhiều thì nên phun thuốc trừ sâu có định kỳ để ngăn ngừa sâu bệnh và nấm dại. Việc chăm sóc càng được tiến hành thường xuyên thì cây kiểng càng sinh trưởng tốt, đem lại giá trị kinh tế cao.

CÁCH CHUYỂN VẬN KIỂNG LÙN BONSAI

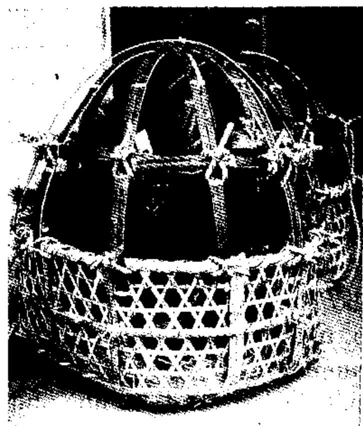
Bonsai là loại kiểng lùn, thân nhỏ mà chậu lại cạn (trẹt) nên cây kiểng có vẽ yếu ớt, mảnh mai, dễ bị hư hao nếu lỡ bị va chạm mạnh.

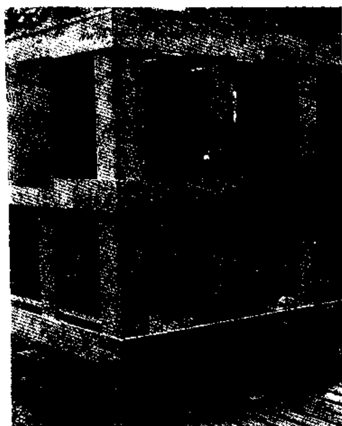
Trưng bày tại nhà, bao giờ chậu kiểng lùn này cũng được đặt trên bàn hay kệ cao, ngang tầm nhìn ngắm của mọi người, nhưng đồng thời cũng để ngăn ngừa sự nghịch ngợm, tính táy máy của trẻ con, hoặc gia súc trong nhà như chó mèo, gà vịt chạy nhảy làm hư hỏng.

Do Bonsai là cây kiểng quí, di chuyển gần đã phải cẩn thận giữ gìn, còn di chuyển xa từ tỉnh này sang tỉnh khác, hoặc nước này sang nước khác lại cần phải có biện pháp bảo quản thật tốt mới được.

Về việc này người Nhật có sáng kiến là đặt vào giỏ tre những chậu Bonsai nhỏ. Giỏ tre này có đáy vuông hoặc hình chữ nhật, có thể sắp được một hay hai chậu. Bên trên giỏ được ràng chặt những thanh tre cứng cáp giúp chậu kiểng đặt bên trong di chuyển đến đâu cũng được an toàn.

Trong trường hợp cần di chuyển những cây Bonsai cao lớn hơn thì đã có những thùng gỗ được đóng bằng những thanh gỗ thông vừa nhẹ vừa rẻ tiền. Cách bảo quản này giúp cây kiểng được an toàn tuyệt đối, ngay những cành nhánh nhỏ cũng không bị hề hấn gì.

Thay Phần Kết

Bonsai, loại kiểng lùn trồng trong chậu cạn đã xuất hiện tại Trung Hoa trước đây ba bốn ngàn năm, và tại Nhật Bản cũng gần một ngàn năm. Ở Việt Nam thì muộn hơn nhiều chỉ mới gần đây thôi.

Tuy "sinh sau đẻ muộn" nhưng loại kiểng này rất mau chiếm được cảm tình của người mình. Ngay cả những người cao tuổi vốn rất trung thành với kiểng cổ, cũng dễ dàng có thiện cảm với những chậu kiểng nhỏ bé nhưng đầy sức sáng tạo nghệ thuật này !

Tuy cây Bonsai có nhỏ thật, nhưng cái độc đáo đáng nể của nó là "bản sao" thu nhỏ lại cả ngàn lần đối với cây cùng loại sống ở ngoài trời đến độ chính xác đáng khen. Một cây cổ thụ ở ngoài trời mang đậm những đường nét gì thì ở kiểng Bonsai cũng "rập khuôn" y như vậy, dù cây kia cao vài mươi thước, bề hoành thân đến cả người ôm, trong khi cây kiểng lùn chỉ cần cao độ 30 phân và thân chỉ bằng ngón chân cái, quá lắm cũng bằng cườm tay người lớn là cùng ! Thế mà cũng có rễ lộ thiên, cũng có thân nổi lên những u nần hang hốc cạnh những thớ vỏ sần sùi...

Có thể nói Bonsai là loại kiểng cổ được thu nhỏ lại. Vì với kiểng cổ cũng có cách tạo dáng tương tự như Bonsai.

Vì là loại kiểng nhỏ, chiếm diện tích chưng bày không nhiều, nên loại kiểng lùn này rất hợp cho người chơi kiểng ở thành thị.

Bonsai tuy nhỏ nhưng không phải dễ trồng. Phải mất cả ngàn năm, với biết bao nhiêu thế hệ nghệ nhân tài ba cả đời chỉ chuyên chú nghiên cứu về kiểng Bonsai, đúc kết được biết bao nhiêu là kinh nghiệm mà Nhật Bản mới được tôn là "cái nôi" của loại kiểng lùn xinh đẹp này !

Cái khó của nghệ thuật trồng kiểng này, trước tiên phải kể đến việc sửa hình tạo dáng, làm sao cho cây kiểng lùn xinh xắn trong chiếc chậu cạn lại mang đúng được sắc thái tự nhiên của cây sống tự do lâu năm ở ngoài thiên nhiên. Rồi đến kỹ thuật lão hóa cây trồng với những kỹ xảo điêu luyện, người chuyên môn có tay nghề cao mới làm khéo léo làm được.

Ngay việc tìm đất trồng trong chậu cạn tưởng là việc dễ dàng, vì đất nào không không phải là đất (?). Thế nhưng việc đó không phải giản dị như một số người đã nghĩ và đã làm, vì đến nay vẫn còn là đề tài nóng bỏng mà các nhà chuyên môn trồng hoa kiểng trên thế giới đang ... bàn luận với nhau, và mỗi người mỗi ý...

Do chiếc chậu dung tích nhỏ, vì là chậu cạn, đất trồng chứa đâu được bao nhiêu, do đó phải cần có công thức pha trộn như thế nào cho tối ưu để cây Bonsai có đủ chất dinh dưỡng mà sinh trưởng tốt.

Ngay cả việc tìm hình thức kiểu chậu ra sao, cần làm với vật liệu gì, chắc chắn không phải do tình cờ mà người ta biết được ! Việc nghiên cứu đó chắc cũng phải kéo dài đến hàng trăm năm, để ngày nay ta mới có những kiểu chậu xinh xắn mà trồng, và mới biết rõ cây có dáng thế nào mới trồng vào chậu nào...

Chuyện nghe qua thấy khó, nhưng nếu tìm hiểu thấu đáo được lại vui. Ở đời, hễ gặp việc gì khó người ta mới chịu lưu tâm nghiên cứu, tìm tòi. Chuyện gì thấy thích,

người đời mới lăn xả vào chơi, và từ đó mới nảy ra cơ man ý mới.

Thì đó, kiểu dáng của Bonsai nguyên thủy chỉ vỏn vẹn có 5 thế căn bản mà thôi. Đó là thế Chánh trực, thế Xuy phong (hơi nghiêng), Thế Hoành (nghiêng), thế Ngọa (nằm) và thế Huyền nhai (thác đổ). Còn ngày nay, từ năm thế căn bản đó, người đời đã "biến tấu" ra đến mấy chục thế khác nhau, mà kiểu dáng xem ra đều hấp dẫn cả !

Phải thừa nhận, chính nhờ sự phong phú kiểu dáng đó mà cây kiểng lùn Bonsai qua thời gian càng thu hút được đông đảo "tín đồ" đam mê cây kiểng đến với mình.

Đó là điều hay, nếu không muốn nói là đáng mừng. Vì xưa nay, từ Đông sang Tây, ai ai cũng thừa nhận rằng, chơi cây kiểng là thú vui tao nhã nhất, sinh thú nhất, giúp mọi người sống hạnh phúc, sống thanh thản, trút bỏ được những âu lo phiền muộn do cuộc sống xô bồ mang lại không mấy khó khăn. Thử hỏi đâu có phương thuốc thần diệu nào giúp ta tiêu sầu giải muộn bằng thú chơi hoa kiểng !

Trồng vài ba chậu Bonsai, tiền túi bỏ ra không nhiều, công sức chăm bón dành cho nó đâu đáng kể, nhưng cái lợi ta thu được thật quá nhiều. Đó là điều ai cũng công nhận. Vậy thì quí vị còn chần chờ gì nữa mà chưa hăng hái nhập cuộc ? Xin kính chúc quí vị gặt hái được nhiều thành công trong thú chơi kiểng Bonsai tao nhã này. Hạnh phúc sẽ đến với quí vị.

Mục Lục

kỹ thuật

TRỒNG & UỐN TỈA

Nhà sách VĂN LANG
25 Nguyễn Thị Minh Khai,Q.1,TP.HC
ĐT :8242157 - 8233022 - FAX.8235
9 Phan Đăng Lưu,Q.BT,TP.HCM-ĐT:84
E-mail: minhtri.com@hcm.vnn.vn

Giá: 12.000đ